

UNIVERSITAT DE BARCELONA.
ESTUDI GENERAL DE LLEIDA, 1991

POBLACIÓ, FAMÍLIA I TREBALL A LA LLEIDA
DEL SEGLE XVI.

Tesi presentada per a l'obtenció del grau de doctora per:

MARIA JOSÉ VILALTA I ESCOBAR.

Director: **Dr. ROBERTO FERNÁNDEZ DÍAZ.**

UNIVERSITAT DE BARCELONA.
ESTUDI GENERAL DE LLEIDA, 1991.

POBLACIÓ, FAMÍLIA I TREBALL A LA LLEIDA
DEL SEGLE XVI.

VOLUM SEGON

Tesi presentada per a l'obtenció del grau de doctora per:

MARIA JOSÉ VILALTA I ESCOBAR.

Director: **Dr. ROBERTO FERNÁNDEZ DÍAZ.**

8.1.3- ELS ARTESANS, LA SEGONA FORÇA DEMOGRÀFICA DE LA CIUTAT.

Fins aquest punt hem parlat dels dos protagonistes destacats de la vida social i laboral de la ciutat. Uns per la seva posició socialment dominant, altres per la seva aclaparadora importància numèrica i el seu paper crucial en l'organització productiva. Restava encara per entrar en el sempre complex món de l'activitat "industrial". Els artesans, com prou bé constata R. Huguet, són la segona força demogràfica de la ciutat, afirmació que val pel XVIII, segle on es comença a desmoronar l'edifici gremial, i que, evidentment, és bona pel segle XVI, moment on s'assoleix la més vital plenitud de tal organització productiva (42).

La diversificació de les produccions de la menestralia és una peça indestruïble del microcosmos urbà a les ciutats de l'Antic Règim. La gran majoria dels estudis monogràfics sobre els principals àmbits del treball manufacturer ens presenten un esmicolament típic que res té a veure amb l'especialització capitalista i que respon directament a la preocupació immediata d'abastar les necessitats del consum popular, abans que respondre a les exigències d'organització de la producció sota criteris d'eficiència i racionalitat econòmiques. La producció artesana és un món de múltiples cares que dona un color específic a l'organització de les ciutats, que, amb peculiaritats concretes en cada àmbit local, acaba éssent comuna, en termes generals, a l'Europa occidental. L'exemple de Lió ens dona una imatge del que és comú, gairebé, pertot arreu:

"...la vue d'ensemble des métiers lyonnais à travers le recensement de 1597 porte donc finalement deux principaux enseignements. D'une part, la taille de la ville et la multiplicité de ses

(42)- P. Molas, Los gremios barceloneses en el siglo XVIII, Madrid, 1970, pp 36-41

fonctions entraînent une grande variété des types d'activité (...). D'autre part, les mêmes raisons font qu'aucune branche ne regroupe assez d'hommes pour devenir majoritaire et ainsi définir à elle seule l'activité urbaine..." (43).

Solament, en el cas de ciutats altament especialitzades, alguna de les branques de la producció d'objectes de consum assolirà un caràcter majoritari, però tal opció, a la llarga, estarà condemnada, la gran majoria de les vegades, al fracàs, a causa de la dèbil articulació de les xarxes d'intercanvi que permetin sortir dels estrets marges de l'autoreproducció del grup (44). Amb tot, també, cal tenir molt en compte la dependència respecte a l'equilibri que s'estableixi amb la resta dels principals sectors de l'economia urbana. Així, a Lleida, l'aclaparador pes de l'agricultura -a l'igual que en altres nuclis urbans ho fa la potència del desenvolupament comercial (45)- enfosqueix el protagonisme dels menestrals que es diversifiquen àmpliament en ciutats on acaparen el bo i millor de les activitats productives (46).

La realitat més comuna, la més àmpliament difosa, és la que ens ofereixen moltes de les ciutats pre-industrials: un artesanat

(43)- U. Zeller Les recensements lyonnais de 1597 et 1636. Démographie historique et géographie sociale Lyon, 1983. p. 173

(44)- Sovint, l'especialització es va decantar cap a un dels sectors artesanals majoritaris a totes les ciutats com és el tèxtil, cosa que va tenir dramàtiques implicacions en alguns casos concrets, quan el factor demanda va decaure i res més no sustentava una 'il·lusòria' indústria. Emblemàtic d'aquesta realitat és el cas de Villacastín a terres segovianes. Vegeu A. García Sanz i V. Pérez Moreda, "Anàlisi històrica de una crisi històrica. Villacastín de 1466 a 1800", Estudios Segovianos, XXIV, núm. 70, 1972, pp. 119-142

(45)- En aquest sentit, A. M. Bernal és contundent en matissar la realitat de l'esmoreïment artesanal en una ciutat com Sevilla, on l'eix neuràlgic de la vida econòmica se centra en el comerç: "la imagen de una Sevilla como gran centro artesanal no puede confirmarse ni sostenerse, de manera absoluta, en ninguno de sus momentos históricos, ni siquiera en los de esplendor. La actividad comercial y las con ella relacionadas absorben el potencial humano más significativo de los que integran la población activa y esto incluso para el siglo XVIII, cuando ya Sevilla no tenía la cabecera del comercio de Indias..." (A. M. Bernal i altres, "Sevilla. de los gremios a la industrialización", Estudios de Historia Social. Homenaje a Ramón Carande, núm. 5 i 6, Madrid, 1978, pp. 272-273)

(46)- Tal seria la situació de ciutats com per exemple Saragoça on en el conjunt de llur estructura socio-professional es nota de manera molt més rellevant el pes de la menestralia, tal i com demostren J. Maeso González i R. M. Blasco Martínez, Las estructuras de Zaragoza en el primer tercio del siglo XVIII Zaragoza, 1984, pp. 87-182

nombrós que tendeix a acumular en cada espai de treball -el taller- o en les proximitats urbanes -el carrer- totes les activitats d'un procés productiu i que subsisteix lligat indistriablement a les bases d'una organització del treball corporativa en les relacions econòmiques i humanes (47). Aquest és l'artesanat de la Lleida del segle XVI, que perviurà, de vegades, pacíficament, de vegades, en conflicte, fins ben entrat el segle XVIII (48). Mes, novament, igual que en el cas anterior de la pagesia, res no podem saber de les diferències internes entre els membres d'aquest sector ocupacional, res no podem explicitar del complex món de les relacions de domini i dependència de mestres sobre oficials, aprenents i mossos, perquè la nostra base heurística no ens ho permet. Solament, la destacada importància numèrica del sector en el conjunt de la societat i l'elevat contingent de nouvinguts que troben acolliment en aquest espai de

(47)- El corporativisme gremial és un dels trets més evidents que vincula els menestrals al model social del feudalisme tardà i un dels que de manera més àmplia ha estat estudiat per la gran majoria dels historiadors que s'han preocupat per la caracterització i delimitació del grup artesanal. Vegeu en aquest sentit per citar algunes aportacions destacades: M. Capella Los cinco gremios mayores de Madrid Madrid 1957. L. Piles Estudio sobre el gremio de zapateros València 1959. P. Molas Los gremios barceloneses. B. Barreiro Mallón 'Los gremios compostelanos. Algunos datos y reflexiones' Liceo Franciscano Santiago de Compostela, 1976. J. García Abellán Organización de los gremios de Murcia del siglo XVIII y recopilación de las ordenanzas Murcia 1976. A. M. Bernal 'Sevilla de los gremios a la industrialización' R. Aracil i altres La industrialización valenciana. historia y problemas València 1978. J. Lloret Evolución histórica del gremio de confitería y pastelería de Barcelona Barcelona 1980. V. Conejero Martínez Gremios e inicio de la Revolución Industrial en Alcoi Alacant, 1981. G. Villas Tinoco Los gremios malagueños, 1700-1746 2 vols. Màlaga 1982. J. Maico i R. Blasco 'El sector artesano de transformación a comienzos del siglo XVIII en Zaragoza' Florencia Histórica. Homenaje a Fernando Solano Costa Saragoosa 1984. Las estructuras de Zaragoza. R. Alberch i altres Gremios i oficis a Girona, Girona, 1984. E. Gort, L'antic gremi dels mestres de cases a Reus Reus 1985.

(48)- En el marc de la nostra recerca, no hem entrat en l'entrellat de la conflictivitat social però cal deixar constància que els menestrals de la Lleida del segle XVI van viure directament afectats per molts dels conflictes que es desenvolupaven de manera virulenta fora de les muralles, el més important dels quals va ser el de les "Germanies" valencianes. En aquest sentit, es cunós observar com dels 12 nois del regne veí que es casen a Lleida, la professió dels quals ens és citada, un total de 8 (66,6%) pertanyen al sector menestral. Quan J. Lladonosa valora la diversificació i paper dels artesans en les lluites pel poder municipal i com agents receptors de la conflictivitat exterior, remarca de manera evident el seu paper mobilitzador en la calma de la societat lleidatana, màxima quan juntament amb la pagesia eren els sectors professionals que acaparaven la major quantia de població nouvinguda, nacional i estrangera. Vegeu J. Lladonosa Història de Lleida, pp. 119-132, 150, 259-261 i "Les germanies a Lleida" Serra d'Or 1989.

treball, ens permet pensar que no és, de cap de les maneres, imaginable una possible suavització de les jerarquies internes (49).

Però, a què es dediquen els menestrals de la ciutat?. Quins són els principals sectors?, quines les activitats quantitativament més importants?. R. Huguet tipifica quatre característiques fonamentals per a definir la tipologia i naturalesa de les professions menestrals lleidatanes: primer, oficis molt variats per atendre en cada moment les necessitats del consum; segon, absència d'especialització productiva; tercer, existència d'unes activitats tradicionalment dominants perquè cobreixen necessitats bàsiques, i, quarta, forta estabilitat en la composició del grup (50). Totes quatre són plenament extensibles a les realitats del cinc-cents. Entrem-hi, pas a pas.

Entre qualsevulla de les possibles classificacions dels oficis artesanals, hem emprat la que proposa F.J. Vela Santamaria per a la ciutat de Salamanca, perquè respecta estrictament els límits imposats per la unitat del procés productiu en qualsevol dels sectors principals d'activitat i, així, hem agrupat l'àmplia diversitat de les tasques en deu sectors principals: alimentació, tèxtil i vestit, cuir i calçat, fusta, paper i arts gràfiques, ceràmica i vidre, metall, indústries artístiques i construcció, a més a més, d'un sector heterogeni que agrupa els directament vinculats al

(49)- Sobre les diferències dins del grup que, sovint, responen, com va dir P. Deyon a dues característiques troncales com són primer, "médiocrité de fortune habituelle" i, segon, "diversité des conditions" reviseu, a títol indicatiu, entre altres, les aportacions de P. Deyon, Amiens, capitale provinciale. Étude sur la société urbaine au XVIIe siècle, Paris, 1967, p. 340; M. Gardin, "Ouvriers et artisans au XVIIIe siècle. L'exemple lyonnais et les problèmes de classification", Revue d'histoire économique et sociale, XLVII, 1972, pp. 26-54; M. Couturier, Recherches sur les structures sociales de Châteaudun, 1525-1789, Paris, 1969, pp. 206 i ss.; A. Dominguez Ortiz, El Antiguo Régimen. Los Reyes Católicos..., pp. 133-139; J. Sanz Sampelayo, Granada en el siglo XVIII, Granada, 1980, pp. 663-665; E. Martínez Rodríguez, "El artesanado urbano de una sociedad tradicional. Santiago de Compostela a mediados del siglo XVIII", Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada, Santiago de Compostela, 1984, pp. 141-163; J. Mairo González, "El sector artesano de transformación a comienzos del siglo XVIII en Zaragoza", Florencia Histórica, Saragozza, 1984, pp. 279-350; B. Barreiro Mallón, "Los gremios compostelanos. Algunos datos...", pp. 140 i ss.

(50)- R. Huguet, Els artesans de Lleida..., pp. 25-26.

comerç al detall (51). Tal diversitat ens permet de constatar un avantatge important de la documentació parroquial per sobre de la fiscal i de la notarial: la possibilitat de fer constar una molt major diversitat en la composició dels treballs i els oficis (vegeu apèndix núm. 10) (52). Però, compte, no estem solament davant unes diferents possibilitats heurístiques. La notabilíssima diversitat de les feines artesanes al XVI reflecteix, sense cap mena de dubte, que estem en el període de més auge i expandiment d'aquest sector que, a poc a poc, iniciarà una lenta i progressiva descomposició i, àdhuc, aniquilació de certes professions, fins a les darreres dècades de la modernitat. Cal veure així cap a quins sectors principals es decanta tota aquesta àmplia heterogeneïtat.

És un lloc comú verificar que el sector del tèxtil és el que assoleix una més important primacia en el conjunt. Tres són els principals subsectors en que es pot reagrupar el conjunt del procés productiu: primer, la fase de filat i teixit; segon, les indústries de tipus auxiliar, i tercer, el sector de confecció del producte que haurà de sortir a la venda i consum final. El món del tèxtil acapara un 28,36% del conjunt de les diversificades activitats laborals de la menestralia lleidatana (reviseu l'apèndix núm. 10). Però, a més a més, en funció del seu directe lligam amb les més primàries necessitat de consum, acumula el major nombre de les activitats més àmpliament desenvolupades pel conjunt dels menestrais lleidatans: els sastres (sempre entre els més nombrosos), els teixidors

(51)- F. J. Vela Santamaria, "Salamanca en la época de Felipe II" El pasado histórico de Castilla y León..., pp 281-322

(52)- Resulta evident que tothom accedeix a l'administració dels sacraments en un moment o altre de la trajectòria vital, per tant, el criteri de mostra és proper a la universalitat. Mentre que no tots els lleidatans signen documents notariales ni són contribuents potencials o reals, la qual cosa oferta, finalment, una mostra de població considerablement més assegurada i parcial en l'estat final d'oficis. Les quanties són absolutament clares al respecte. Ll. Pla, amb el cadastre, recompta un total de 67 professions diferents entre els menestrais, R. Huguet, amb protocols notariales, en troba 77 i, en el nostre cas, amb registres parroquials, en podem citar gairebé el doble. 134.

(vinculats a un tipus d'indústria de transformació propera al treball domèstic i molt sovint femení), els calceters, els flassaders, els barreters, els espadadors, els paraires, els abaixadors i els velers, entre els més importants d'un sector molt més àmpliament diversificat, especialitzat i dedicat a treballs vinculats a tèxtils de luxe que ho serà el del XVIII (53) (reviseu totes aquestes avaluacions en el recull de quanties i proporcions de cada una de les principals professions a l'apèndix núm 12)

A escassa distància i amb un tipus de desenvolupament molt similar, a causa de les urgències del consum, ens trobem el sector del cuir i del calçat. Notable és també aquí la diversificació de les feines. Així, s'han de destacar els imprescindibles sabaters (dominants en qualsevol dels recomptes); els espadenyers i els tapiners, directament interrelacionats amb soguers i corders i sempre ineludibles en una societat, com la de Lleida, bàsicament camperola (54), juntament al conjunt dels oficis relacionats amb les més diverses etapes de transformació i tractament de les pells, com són assaonadors, pellissers, blanquers, sellers, guanteres, tireters, etc. Ens trobem, per tant, en el segon dels sectors principals pel nombre d'activitats dominats que engloben (55).

La resta dels més destacats oficis menestrals tenen a veure sovint amb altres necessitats de consum que prou bé es poden lligar a les línies de creixement que imposa el verificat auge demogràfic de la ciutat en el decurs de la centúria. En aquest sentit, mestres de cases,

(53)- Tasques com les d'abaixador, espadador, llaner, paraire, porgador de lli, damasquiner, draper, llencer, mestre de draps de ras, veler, tintorer de seda, velluter, brodador, camiser, cortiner, encamisador, vanover i tapisser no apareixen, en cap dels casos, en els recomptes professionals del XVIII, tant provinents de fons fiscals com notariais

(54)- Vegeu R. Huguet, Els artesans de Lleida, tesi de llicenciatura, vol. II, apèndix I, p. 422

(55)- També aquí hi ha un seguit de tasques que ja no es conserven al XVIII i, fins i tot, algunes de les que encara es practiquen ho fan amb una incidència molt menor (cas dels assaonadors o els paraires del textil). Ens estem referint als pellers, pellissers, tireters, corretgers, albardaners, com a més destacats

picapedrers, fusters, canterers, rajolers, serrallers, serradors, pintors o vidriers prou bé es poden relacionar amb l'augment de l'activitat constructiva que es nota a la ciutat (56), moviment que és comú a moltes viles peninsulars coetànies (57).

Juntament a les necessitats imposades per les urgències de l'habitatge, la resta de les activitats dominants tenen alguna cosa a veure amb les urgències de la subsistència vital: en primer lloc, els ambigus apotecaris encarregats d'elaborar els productes guaridors de les precàries salutis familiars i que també poden ser inclosos dins el sector dels serveis sanitaris i, en segon, els encarregats de l'alimentació: forners, moliners, carnisers i especiers, entre altres.

La resta de les professions dels artesans s'esmicolen en petites engrunes que diversifiquen, encara més, la vida laboral de Lleida, sense que es pugui parlar, en cap dels casos, d'una progressiva separació en els diferents processos productius tendents a l'assoliment d'una més productiva especialització. Amb tot, no es pot negar que la notable divisió tècnica del treball certifica la presència d'un nivell d'autosuficiència més important que el de la Lleida del set-cents, on el predomini agrari era més aclaparador arreu i el sistema gremial molt més decadent (58). Aquí és on ens cal intuir -perquè el suport de recerca és encara escàs, malgrat les aportacions de M. Santiveri i G. del Olmo- que la crisi del XVII va colpejar profundament la trajectòria conjunta del desenvolupament de les activitats productives, de tal manera que la recuperació va ser francament difícil (59).

(56)- Vegeu al respecte les dades que aporta J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 355-362 i 379.

(57)- Vegeu supra capítol 2.

(58)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 518-525.

(59)- Les millors referències disponibles al respecte són d'una banda, la tesi de G. del Olmo a Las coyunturas agrarias en las tierras de Lérida, qui certifica l'evidència d'una molt notable crisi agrària i d'una

Suggerències apart, estem, pel que fa a la menestralia, davant d'una clara atomització i, a més a més, d'una evident amalgama entre la producció, la comercialització i els interessos del consum. Tot plegat, fa difícil de separar bona part dels que consten com a comerciants, dels que són menestrals dedicats al comerç al detall i dels productors específics que a bon segur venien la seva pròpia mercaderia-producte al mateix taller, sense intervenció de cap tipus d'agent intermig que permeti destriar l'entitat d'uns processos que en la seva continuïtat deixen clara l'estabilitat i solidesa de les bases de funcionament econòmic del feudalisme.

8.1.4- ELS SERVEIS, UNA MIGRADESA IMPRESCINDIBLE.

Després de passejar per les ciutats castellanques, tal i com ho hem fet en planes precedents, hom recorda un panorama on la proximitat de la Cort condicionava la presència d'un "sector terciari" nombrós i, sovint, paràsit (60). No és aquesta la realitat més propera a nosaltres. El conjunt de gent que desenvolupa activitats en el sector de serveis és escàs, gairebé mínim.

Dues són les principals branques: d'una banda, el petit conjunt de treballadors que depenen, moltes vegades, del municipi i que

altra, la tesi de M. Santiveri, qui, donant un cop d'ull als nivells de riquesa material dels lleidatans del XVII, comprova que més del 75% de la població era molt pobre, les fortunes quantoses eren escassíssimes i la misèria era generalitzada arreu en el decurs de tan conflictiva centuria (Niveles de vida material en la sociedad leonesa del siglo XVII (1644-1700), tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, Universitat de Barcelona, 1985, Estudi General de Lleida)

(60)- Els exemples podrien ser nombrosos. Valgui aquí el cas força significatiu de la ciutat de Valladolid, tant al XVI (absorbint més d'un quart de la població activa), com al XVII. Vegeu, al respecte, B. Bannascer, Valladolid en el siglo de Oro, pp 205-207 i A. Gutierrez Alonso, Estudio sobre la decadencia de Castilla. La ciudad de Valladolid en el siglo XVII, Valladolid, 1989, pp 112-119

fan possible que la Paeria faci arribar els seus tentacles de poder i de control sobre la societat i sobre el bon ordre de la vida urbana. Estem parlant dels encarregats de la vigilància penitenciària (alcaide i sots-alcaide del castell i carceller), dels transmissors directes entre municipi i ciutadans, locals i foranis (nuncis i verguers), dels que transcriuen i es responsabilitzen de deixar constància del que s'acorda i el que s'ha d'acomplir (alguns notaris, escrivans i escrivents), dels que tenen cura de la manca de frau en els termes de l'intercanvi (veedors del salitre o contadors de la sal i la resta de veedors i oidors, pesadors) i, per acabar, els que fan les feines de servei més planeres com bidells, porters i trompeters

Fora de les necessitats institucionals del municipi, la ciutat també compta amb altres treballadors, sovint humils, que permeten assolir una petita millora en la qualitat de vida -si és que el terme no resulta abusiu-. molts d'aquests treballs eren desenvolupats únicament per un individu, la qual cosa ens indica una certa patrimonialització en algunes feines. Estem parlant, primer, dels encarregats de la docència (mestres d'estudi, d'orgue i, fins i tot, d'esgrima), segon, de serveis públics com barbers, carregadors i descarregadors, funeraris, hostalers, porters, ostes de correus, etc. que fan treballs ineludibles en qualsevol ciutat mínimament organitzada; tercer, de la gent de l'"espectacle" com cantaires, contrabaixos, dansaires, juglars, músics i organistes que a bon segur feien una mica més lleugera la vida dels lleidatans del cinc-cents, i, quart, de criats.

En aquest sentit, el tema del servei domèstic és un dels que repetidament ha cridat l'atenció de molts investigadors socials, pel fet que el seu major o menor nombre implica, sovint, un rerefons de

desigualtats de classe notable (61), ja sigui pel fort pes d'una potent societat nobiliària o per les necessitats de mantenir i fomentar les aparences públiques en el cas de burgesia ascendent. En qualsevol dels casos, la possessió de nombrosos criats s'adequa a un model de vida que no és precisament el "modus vivendi" més habitual entre les classes privilegiades de la Catalunya del XVI, que no estaven per a moltes despeses sumptuàries.

A Lleida, el servei domèstic masculí és mínim, ja que en tot el segle solament consten com a tals 3 d'entre tots els pares de criatures i 9 dels marits (62); semblantment, el femení també és, certament, escàs. Com ja hem apuntat en planes precedents (63), es poden recomptar 73 noies que acompleixen les funcions de criades i, sortosament, podem saber en quin tipus de casa treballaven, excepció feta de 15 casos (20,55%). Pocs són els servents i gairebé tothom en pot posseir si s'ho proposa. Els que més en tenen són els eclesiàstics (16 amb un 21,9%), seguits d'una àmplia diversitat d'individus vinculats directament a les classes privilegiades on hi trobem els nobles (8 amb un 10,9%), els mercaders (6 amb un 8,21%), els lletrats i els metges (5 amb un 6,84), alguns alts càrrecs entre els funcionaris municipals (2 amb un 2,74%) i vídues de membres destacats d'aquest grup, en especial, de senyors (9 amb un 12,34%). Resulta evident que la superior posició econòmica és la que condiciona les possibilitats de poder disposar de servei, però també menestrals i pagesos en tenen, cosa que ens fa pensar que acomplien funcions d'aprenents infraqualificats (10 els primers amb un 13,7% i dos els

(61)- Un estudi interessant al respecte és el de J.P. Guillon, Domestiques et serviteurs dans la France de l'Ancien Régime, Paris, 1981

(62)- Sovint, els nois que treballen com a criats es casen amb noies que també ho són i estan empleats tots dos a la mateixa casa.

(63)- Vegeu supra apartat 5.4

segons amb un 2,74%). Realment, a Lleida, el sector terciari té una importància mínima davant el pes aclaparador de les activitats primàries i secundàries. No obstant, encara no hem arribat al final.

8.1.5- ELS ECLESIASTICS, UNA IMPORTANT MINORIA.

La població eclesiàstica és una de les més difícils de recomptar, malgrat el seu efectiu protagonisme social i poder econòmic.

Com diu R. Fernández:

"...los servidores de la Iglesia eran una minoría demográfica que poseía una indudable importancia en la economía y en la sociedad del Antiguo Régimen. Sin embargo, estas influencias si bien eran de la institución como tal no se ejercían con idéntica intensidad ni el mismo tipo de protagonismo por todos sus miembros. Un obispo no era un párroco, un abad no era un monje, un canónigo no era un simple beneficiado. No es de extrañar, lo cual no sirve de disculpa historiográfica, que la historia de antiguo cuño se detuviera en la cúspide de esta comunidad fuertemente jerarquizada (...). En contrapartida, nuestra falta de conocimiento histórico sobre los estratos medios y bajos del clero es escandalosa..." (64).

La vida religiosa en les seves múltiples vessants era una sortida "honorable" que permetia mantenir un cert nivell de vida i cobrir, de manera més o menys digna, les mínimes necessitats vitals (65). Molts van ser els que es van queixar respecte a l'abundància de "falses" vocacions religioses, que reduïen el nombre de casaments i debilitaven la potencial

(64)- R. Fernández Díaz, "La clerecía catalana en el Setecientos" Església i societat a la Catalunya del segle XVIII, vol I, Cervera, 1990, p. 55

(65)- "...en el último tercio del siglo XVI, cuando eran evidentes los signos del agotamiento económico, el poderío económico del clero contribuyó a aumentar el número de eclesiásticos. Vestir el hábito era garantía de un sustento fácil. Cuando el país perdió el pulso económico, muchos segundones lo entendieron así y entraron en las órdenes." (J. Vicéns Vives, Manual de Historia Económica de España, Barcelona, 1985⁹, p. 310)

vitalitat del creixement poblacional (66). A Catalunya, però, la riquesa patrimonial de l'estament eclesíastic no era precisament un atractiu per a deixar les "coses del món", perquè no resultava ni de lluny comparable a la de les mitres castellanques, ja que bona part dels ingressos que, tradicionalment, havien nodrit de béns a aquest grup, els delmes, havien passat a mans de seglars (67). Amb tot, el nombre de focs eclesíastics, a tot el territori del Principat, es podia quantificar als voltants d'uns 4.500, superiors al nobiliaris, però inferiors, proporcionalment, als del veí territori de les Castelles (68). A la ciutat de Lleida, aquesta realitat es reproduïx de manera mimètica

En el fogatge de 1553, front els ja al·ludits 32 focs militars (2,9% sobre el total), els dels eclesíastics són 169, quantia que suposa un 15,24% de la població contribuent. Focs que, de cap de les maneres, evidencien una situació social i econòmica uniforme, la qual cosa és una realitat comuna en el sí de tal estament. En aquest sentit, un estudi pormenoritzat del detall dels focs ens resulta prou revelador. Són propietat de canonges i alts càrrecs (bisbe, degans i ardiaques vinculats per cognom amb les famílies senyorials de la ciutat) un total de 23 focs que impliquen a un 13,6% del grup. La resta pertanyen als beneficiats, aquells que algú ha qualificat com "els últims de la fila" (69). Part d'ells són autònoms, altres es troben lligats a una parròquia concreta i altres "mengen en cases de sos parents y amos". Els primers sumen un total de

(66)- Sobre els clams dels arbitristes com Cellorigo, Navarrete, Moncada i altres i el seu significat profund, reviseu P. Vilar, "El tiempo del Quijote" a Crecimiento y desarrollo, pp. 332-346; B. Bennassar, La España del Siglo de Oro, pp. 92-97.

(67)- J. Nadal Ferreras, "Catalunya sota els Austries" a J. Nadal Ferreras i Ph. Wolff (eds.), Historia de Catalunya, Vilassar de Mar, 1983, pp. 368-389; també Conèixer la Història de Catalunya. Del segle XVI al XVIII, Barcelona, 1983, pp. 22-23.

(68)- A. Domínguez Ortiz, Sociedad y Estado en el siglo XVIII español, Barcelona, 1976, pp. 350-382.

(69)- En paraules R. Fernández Díaz qui recorda la total desconexença que tenim sobre la manera de viure de tot aquests servidors eclesíastics, el seu nivell de formació, la manera com van accedir al sacerdoti, llur procedència geogràfica i familiar etc. Reviseu l'article anteriorment citat "La clerecia catalana" pp. 62-65.

81 (47,92%), mentre que els segons agrupen a 39 religiosos (23,1%), que es distribueixen en quanties diferents segons la grandària i importància de cada una de les parròquies: 21 a Sant Joan (12,4%), 11 a Sant Llorenç (6,5%), 5 a Santa Maria Magdalena (3%), 1 a Sant Andreu (0,6%) i 1 a Sant Martí (0,6%). Per acabar, els que depenen d'altri sumen un total de 22 (13%) i, en la part més humil de l'escalafó, en trobem a 4 (2,38%) que no tenen ni tan sols un benefici i que depenen tots d'institucions de beneficència, com ara l'hospital.

Per tant, la realitat que posa de manifest la documentació de tipus fiscal -sempre susceptible d'incloure marges d'ocultació- és la repetida constatació de les diversitats internes, tant econòmiques com de jerarquia, que caracteritzen els servidors de Déu i de l'església. Encara podem, però, matisar una mica més aquesta realitat, a través dels registres de casaments. Hem apuntat en planes precedents que la societat de l'Europa moderna intentava exercir un control estricte sobre l'acte de contreure matrimoni i de crear una nova família (70). Moltes vegades, els qui s'encarreguen de donar conformitat i vetllar pel manteniment del bon ordre en les conductes i en els aparellaments no són altres que els mateixos religiosos. L'ur participació en l'acte de donar testimoniatge en el moment de celebrar-se un esposori resulta notablemet indicativa del seu protagonisme en el sí de la societat lleidatana.

D'entre els dos testimonis que habitualment acompanyen els nuvis, el primer pertany a l'estament eclesiàstic en un 11,5% dels casos, mentre que el segon ho és en 7%. La importància i diversitat de les funcions de cada un d'ells són marcadament diferenciades. Predominen clarament els preveres (8,7% en el primer i 3,9% en el segon), seguits de

(70)- Vegeu supra apartat 5 3 1

vicaris (1,3% i 2,6%), beneficiats (0,8% i 0,2%), cabiscols (0,1%), canonges (0,1%), racioners (0,1%) i, en darrer terme i escassa rellevància, degans, diaques, escolapis, nuncis, priors, rectors, etc., a qui cal afegir, per acabar de completar la llista, algun que altre estudiant i, àdhuc, doctor en teologia que, segurament, haurien d'acabar incorporant-se a la carrera eclesiàstica.

La diversitat i destacada quantia, evidentment, queda clarament posada de manifest, més quan, en cap dels diversos tipus de recomptes, tenim constància de la població que pertanyia al sector monàstic i conventual, a qui no podem pas negligir, la qual cosa fa pensar que el seu nombre era realment important enmig del conjunt de la població de la ciutat de Lleida.

8.1.6- UN MÓN EN ORDRE?

Del dit fins ara, hom pot imaginar els carrers i places de la ciutat plens d'una imatge d'harmonia social propicia per a la convivència i on tots desenvolupaven el seu paper plàcidament, sense enfrontaments ni picabaralles. Res no és més llunyà de la realitat. Les nostres fonts documentals no ens permeten d'entrar en els conflictes de classe, però resulta evident que, en el rerafons de l'ordenada estructura socio-professional que hem descrit fins aquest punt, hi havia, larvats o en expansió, els mateixos enfrontaments que omplien de neguits les ciutats de l'Europa pre-industrial.

Tots els que desenvolupaven algun tipus de tasca socialment acceptada per tots, ja sigui com a privilegiats -en les dues

possibles vessants de poder: civil o moral- com formant part de la majoria camperola, del formigueig artesanal o dels imprescindibles serveis, es trobaven organitzats d'una manera o altra de forma corporativa en defensa dels interesos propis i particulars. Així, des de la confraria dels cavallers, dita de Sant Jordi, fins a la petita multitud de germandats menestrals (71), passant per les diverses agrupacions camperoles i les d'estrangers, en particular dels francesos, ens trobem amb una societat fortament sectorialitzada en les seves manifestacions públiques, cosa que ens fa pensar que, al darrera de tal elevat grau de corporativisme, no hi havia altra cosa que la defensa aferrissada d'unes posicions socials en conflicte en un moment tan crític com és el pas d'una situació de desfeta i desorganització estructural, en les darreres etapes de la Baixa Edat Mitjana, a un període de creixement i de perillosa obertura exterior en el decurs del XVI. J. Lladonosa ens ha narrat molts d'aquests conflictes (72)

Corporativisme, tancament i conflicte social, latent o evident, poden ser gairebé sinònims. I és que no podem oblidar que, com hem dit en planes precedents, Lleida rep en aquestes dates un allau de foranis, vinguts de móns en conflicte (camperols pobres de les més diverses procedències de la península, francesos desocupats, menestrals

(71)- El municipi en el moment de dictar i recollir la tradició d'ordinacions que han de suministrar normativa per a l'acompliment i desenvolupament de les activitats artesanals en particular per tot el que fa referència a les activitats comercials, se n'encarrega prou bé de que totes estiguin controlades i aprovades pels òrgans de poder municipal, única garantia del manteniment del bon ordre i de la possibilitat d'intervenir-hi en cas de conflicte. Tenim, així, constància dels "Capítols y ordinacions dels oficis y altres arts" amb normativa per a molins d'oli, molins de farina, hostalers, carnissers, peixaters, pescadors, corredors, fornars, pastadors, sabaters, especiers i cerers, ferrers i menescals tintorers i perayres, barbers i teixidors, argenters, cercolers, albarders, aiguaders, mestres de cases, piquers, boters, vinyaters, llenyataires i altres activitats camperoles i ramaderes ("guarda del ortà") i pes de la farina. Vegeu A.H.M.L., Llibre d'Ordinacions de la ciutat de Lleida, 7 d'Abril de 1558, Secció Manuscrita, Reg. 13, pp. XXXII fins al final. De vegades, en revisar-ho amb deteniment hom podria pensar que, al darrera de tanta normativa, ens trobem amb un municipi que intenta regular les feines, a l'estil de l'"economia moral" thompsoniana, com a garantia de pau i de control social a la ciutat.

(72)- De moment i a l'espera de futures investigacions, el millor recurs per a copsar bona part de la realitat d'aquest món en conflicte no és altre que l'obra de J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, especialment pp. 141-345.

agermanats etc.), que ajuden a l'expandiment i vitalitat de la ciutat, però que, a la vegada, omplen, d'inestabilitat el seu ordre tradicional. Amb tot, molt poques coses, gairebé res, no sabem de les diverses cares de la marginalitat, que cap petjada ha deixat per fer fàcil el seguiment del seu rastre.

En aquest sentit, els estudis sobre la situació del món de la delinqüència ens parlen, ben a les clares, de situacions de misèria i de pugna per uns recursos escassos com a base principal de justificació de les accions delictives, realitat que s'uneix a la constatació de la presència de molt fortes por i prevencions en el moment de protegir-se de tots els que no eren membres tradicionals de la comunitat local. La justícia, com demostra T. Ibars, havia d'intervenir davant dels dos grans agents desestabilitzadors de l'època: d'una banda, les precarietats i la misèria que acompanyaven la vida quotidiana d'una gran majoria de desposseïts i, d'altra, la por a la novetat, en totes les seves formes possibles, inherent a la necessitat d'ocupar un espai urbà que era part indestriable d'un món per omplir (73).

Però, encara hi ha més. No en sabem res, però, no podem menystenir la presència cada cop més nombrosa de minories ètnicament diferenciades. Hem parlat, també, en planes precedents, dels problemes amb la minoria morisca i de la situació, si més no, conflictiva dels conversos. No ens hi extendrem més (74). Però, en demés, cal afegir-hi nous "altres". J. Lladonosa, ens parla dels gitanos com a novedosos actors en escena:

(73)- Són conclusions entre altres que es desprenen de l'anàlisi del fet delictiu a la Lleida del XVII, hereva ineludible dels conflictes gestats ja en l'anterior centúria. Vegeu, amb més amplitud, l'estudi al respecte de T. Ibars, La delinqüència a la Lleida del segle XVII, tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, Universitat de Barcelona, 1986, Estudi General de Lleida, pp. 216-234.

(74)- Vegeu supra apartat 4.2.4

"...a mitjan segle XVI, a Lleida, només quedaven cristians vells i nous. Havien desaparegut dos grups ètnics característics de la ciutat medieval. I, en canvi, veurem instal·lada des d'ara una nova raça exòtica que arrelarà força, els gitanos (...) Aquells homes eren nòmades, anaven de pas i sovint creaven problemes a la Paeria (...) Aleshores, com ara, sembla que els gitanos ja es dedicaven a vendre teles, a vegades de dubtosa procedència (...) També sembla que eren xalaminers o tractants de bestiar, car els veiem trafiquejar a les fires. A mitjans del segle XVI, algunes famílies les trobem domiciliades a l'Antiga Cuirassa, abandonada pels jueus des de 1492 (...) Aquells primers gitanos eren cristians. No els tocava altre remei" (75).

El caràcter tradicionalment marginal d'aquesta minoria queda clarament posat de manifest en el fet que qualsevol de les seves aparicions en l'espai de la persecució judicial acaben, generalment, assolint caràcter de desestabilització de l'ordre públic, fet que no és precisament el més comú en la resta dels delictes comesos pels que són considerats com a ciutadans de ple dret (76). Però, els gitanos no eren els únics en minoria. A Lleida, també hi havia homes i dones negres (77). Eren pocs, però participaven dels actes públics d'administració dels sacraments, ja que sovint exercien les funcions de criats d'alguns individus importants de la ciutat o, també, eren algunes de les mares solteres que bategen els seus fills sense deixar constància d'un pare que no es responsabilitza d'una criatura que no vol acceptar (78). I, en darrer terme,

(75)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol II pp 163

(76)- En aquest peculiar grup de delictes T. Ibars hi inclou un seguit d'activitats com són portar armes il·legalment, bruixeria, baralles públiques, motins, atemptats a representants de la llei, assalt a camins, desobediències diverses a més de la ja comentada presència de gitanos (vegeu La delinqüència a la Lleida, pp 79 i 167-169)

(77)- Sovint aquests negres acomplien funcions d'esclau i la seva presència era una realitat comuna a moltes ciutats, en particular a les costaneres. Vegeu, en aquest sentit, les referències que en dona L. Esteve Cruañas, "La població treballadora guixolenc de 1556 a 1645", sf pp 193-196 i, per a un estudi més aprofundit de l'esclavitud en els primers segles de la modernitat, J.L. Cortés López, La esclavitud negra en la Espanya peninsular en el segle XVI, tesi doctoral inèdita, Universitat de Salamanca, 1988, Facultat de Geografia i Història, A. Graullera Sanz, La esclavitud en València en los siglos XVI y XVII, València, 1978 i J.L. Fos i Martí, "Negres i esclaus a Sueca en la segona meitat del segle XVI", Estudis històrics i documents dels arxius de protocols, X, Barcelona, 1982

(78)- Les referències a gent de raça negra que puja a Lleida es poden comptabilitzar en un total superior a la cinquantena en els baptismes (56), més un marit, mercader de professió i vuit dones, en el

el món dels "exòtics" acaba per complertar-se amb alguns vinguts de terres llunyanes com un tal Jaume Joan, "catecúmeno de la província de Oran", criat de l'il·lustre jurista Onofre Cerveró, qui, per seguir amb el compliment de les pautes de conducta acceptades per tots els lleidatans, se n'encarrega prou bé de batejar-lo, acte social que de manera ineludible havia de dur a terme un home de lleis (79).

Així les coses, no cal ser un gran coneixedor de l'esperit humà com per imaginar que, en un món amb perspectives, certament, limitades com és la societat de l'Antic Règim -en aquest cas concret, exemplificada en el petit microcosmos d'una Lleida, marcadament rural i allunyada de les gran vies de l'intercanvi comercial-, la presència de tota aquesta novedosa diversitat havia d'alterar moltes de les normes de vida, generar por i maliances de tot tipus i sentar la base de molts tancaments, desigualtats, conflictes i marginacions, destinats a protegir la integritat d'una comunitat efectivament oberta a l'exterior, però encara necessitada del ferrall ineludiblement protector de la muralla. La Lleida del cinc-cents no era, ni de bon tros, un món en ordre.

8.2- LA DISTRIBUCIÓ DELS TREBALLS ENTRE LOCALS I FORANIS.

El component més important dels moviments migratoris és la recerca d'unes més favorables expectatives vitals. Les gents que van i venen no ho fan per caprici, sinó que, la majoria de les vegades, el que cerquen és treball. Móns saturats sense ofertes atractives per als seus

casament. Amb tot, cal dir que la seva citació no és clara i que els més segurs són aquells poca en qué, de manera un tant despectiva en el redactat, se li hi certifica allò de "ere negra" o "ere negro".

(79)- Batejat al juliol de 1500 A.C.L. Llibres sacramentals. Baptismes de 1578 a 1587. Reg. 11.

habitants i zones pobres amb recursos i possibilitats fortament limitats, en oposició a territoris sense gent, gairebé abandonats o despoblats, per tants i tan greus assots com són tots els que poden arribar a colpir als homes i dones de les societats del feudalisme tardà.

Espais que expulsen i espais que atreuen. Dessolació i misèria front expectatives optimistes. Estem, novament, davant del complex món dels desenvolupaments i/o els creixements desiguals en el temps i l'espai. Zones pròsperes un dia, poden esdevenir centres decadents que obliguen a una inevitable i sempre dolorosa fugida. I, tot plegat, és una part indestruïble que cal tenir ben present en el moment de reflexionar sobre les causes i posteriors conseqüències dels moviments poblacionals que tenen al darrera la justificació ineludible de la recerca d'un més acollidor lloc al sol, per a individus sols o, en casos extrems, a famílies senceres (80)

Però, la mobilitat poblacional, les migracions, no es poden entendre sense entrar en deteniment en les implicacions socials que comporten. Les anades i vingudes -més dels homes que de les dones- d'una ciutat a una altra, del camp a la ciutat -o viceversa-, d'un país a un altre, tenen, al darrera, un clar component de classe. Les classes

(80)- Sobre el particular podeu revisar la breu i aclaridora síntesi de L. Dollot, Les migraciones humanas, Barcelona, 1971 i algunes aportacions destacades com A. Redford, Labour migration in England, 1800-1850, Londres, 1928, M. Leymarie "Émigration et structure sociale en Haute-Auvergne à la fin du XVIIIe siècle", Revue de l'Haute-Auvergne 1957 pp 296-323, A. Meijide Pardo, La emigración gallega intrapeninsular en el siglo XVIII Madrid, 1960, A. Potrineau "Aspects de l'emigration temporaire et saisonnière en Auvergne à la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle", Revue d'histoire moderne et contemporaine 1962, pp 5-50, C. Viñas Mey Forasteros y extranjeros en el Madrid de los Austrias, Madrid, 1963, D.V. Glass, "Population and population movements in England and Wales, 1700-1800" a Population in History Londres, 1965, pp 221-246, J.P. Poussou, "Les structures démographiques et sociales", Bordeaux au XVIIIe siècle. Histoire de Bordeaux vol V, 1968, pp 325-377, A. Chatelein, "Complexité des migrations temporaires et définitives à Paris et dans le bassin parisien (XVIIIe-XXe siècles)" Études de la région parisienne, 1970, R. Gascon "Immigration et croissance au XVIe siècle l'exemple de Lyon, 1529-1563", Annales E.S.C., XXV, 1970, O. Zeller Les recensements lyonnais, p 193-221, J. de Vries, La urbanización de Europa, pp 258-322. A més, cal també fer recordatori de l'espai de debat específic que, sobre les implicacions de tal tema, es va fer en el darrer dels congressos internacionals de Ciències Històriques (Madrid, 1990)

dominants tendeixen a romandre en el lloc d'origen, mentre que els que van d'aquí cap allà no són altres que els que s'incorporaran a les files més humils de la pagesia i la menestralia. Són els que enmig de processos accelerats de creixement acreixeran les files dels jornalers més desposseïts o dels aprenents d'artesà menys qualificats i més mal pagats (81). Interrelacionar procedència geogràfica i estructura socio-professional no deixa cap tipus de marge al dubte sobre la realitat de les desigualtats socials en el moment en què un determinat nombre d'individus es veuen abocats a sortir, a fugir per necessitat, del lloc on han nascut. Entrem-hi amb més deteniment.

A través de posar en relació les professions dels nois que es casen a Lleida amb llur origen familiar, podem constatar algunes evidències profundament significatives. Sabem ja d'entrada que del total d'aquests nois, 4 356 per ser més exactes, gairebé la meitat (52,8%) són nascuts a la ciutat, tal i com queda reflectit en el quadre núm. 33. La resta són foranis, les diverses procedències dels quals han quedat sobradament explicitades en planes precedents (82). D'aquest ampli conjunt de nois, tenim referències completes pel que fa a la tasca que desenvolupaven i el lloc d'on provenien d'un total de 2 742 (62,94%). És a partir d'aquesta mostra de població que estudiarem la manera com el fet migratori s'incardina en la repartició, tant del treball, com de les posicions socialment dominants. Els resultats, reflectits en el quadre núm. 40, són suficientment explícits i, per tant, caldrà que els analitzem amb detall (83).

(81)- A. Daumard i F. Furet, "Structures et relations sociales à Paris au milieu du XVIIIe siècle" Cahiers des Annales num 18 Paris 1961 p. 64

(82)- Vegeu supra capítol 7

(83)- En la presentació formal dels resultats en els quadres a partir del núm. 40 (exclòs el núm. 41) hem conservat un dels recursos estadístics que el programa amb què han estat elaborats (SPSS PC) ens oferia. En revisar la informació quantitativa de cada una de les caselles es pot comprovar la presència de tres tipus d'informacions: primer, el nombre total de casos que acompleixen les condicions especificades segon la freqüència esperada o valor hipotètic en el cas de què les dades s'ajustessin al que es podria considerar en

La primera i lògica evidència és que, en totes i cada una de les professions la presència i predomini dels lleidatans és sempre majoritària. Cal, però, posar de manifest altres realitats. Comencem per revisar què passa amb els que, en planes precedents, hem considerat com a membres de les classes dominants, en tota la seva àmplia diversitat. Els qui se n'encarraguen de guiar els destins de la ciutat són predominantment lleidatans, tal i com passa en la gran majoria de les ciutats de l'època (84). Resulta, així, força significatiu que solament un 1,98% del conjunt dels immigrants amb professió coneguda pertanyin a aquest grup (85). Un nouvingut pot venir a cercar treball i se l'acollirà bé, mes no pot pretendre entrar al sí de les tancades èlits, que prou bé se n'encarreguen de no deixar cap resquici a l'entrada de potencials competidors en el control de l'hegemonia social. Així, pel que fa referència estricta als integrants dels tradicionalment considerats com privilegiats (grup 1 a l'apèndix 10), podem verificar que el 68,8% són de la ciutat i que un important 12,5% prové de la resta de la província, cosa que ens indica que, en aquest cas, estem certificant allò de la projecció urbana de molts petits nobles que, tot i tenir les seves propietats territorials properes a la capital, prefereixen traslladar la seva residència a un lloc més habitat i on

termes estadístics, com una distribució normal, cosa que hem inclòs a manera de ponderació per tal de destacar la importància o irrellevància d'una o altra quantia. I, tercer, la significació percentual de cada un dels valors respecte al conjunt.

(84)- Com és el cas habitual en la majoria de les principals ciutats catalanes (J.S. Ameià, La formació de una classe dirigente..., pp. 45-91; J.M. Torres i Ribé, Els municipis catalans..., pp. 28-46; i Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada (1642-1626), Barcelona, 1976, pp. 29-59; T. Passola, Clases sociales y gobierno..., pp. 229-240) i, també, peninsulars (B. González Alonso, "Sociedad urbana y gobierno municipal en Castilla, 1450-1600" a Sobre els estados y la administración en la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen, Madrid, 1981, pp. 57-84; A. Gutiérrez Alonso, Estudio sobre la decadencia de Castilla. La ciudad de Valladolid en el siglo XVII, Valladolid, 1969, pp. 321-329).

(85)- Del total de 80 nois que es casen a Lleida i que pertanyen a aquest grup solament 25 són foranis, la qual cosa posada relació amb el conjunt final dels immigrants amb professió coneguda (1.264) ens dona la proporció d'un 1,98%.

puguin participar de les tasques de gestió i de govern en el municipi (86). A tots ells, cal afegir-hi alguns altres que arriben de la resta del Principat (5,1%, destacant els barcelonins amb un 2,5%) i de les veïnes terres de l'Aragó (10%).

Tals tendències són comunes a les que posa de manifest l'origen majoritari de lletrats i metges (87). Entre ells, un molt destacat nombre són nascuts a Lleida (un 67,5% dels primers i un 55,3% dels segons), després venen seguits pels dels territoris propers: primer els de la resta de la província (15,4% i 13,2%); segon, els de les diverses contrades del Principat (8,2% i 9,2%), i, tercer, els vinguts de terres aragoneses (5,7% i 15,8%). Aquesta evidència numèrica ratifica, novament allò de la directa interconnexió que existeix entre la ciutat i el seu "hinterland" proper, que acaba convertint-la en una potent xucladora de recursos humans (no oblidem que Lleida era en aquests temps la tercera de les ciutats del Principat).

La causa fonamental de tal procés no és altra que els possibles incentius que marxar cap a la ciutat ofereix, davant la perspectiva de romandre per sempre en el lloc de naixença, on, possiblement, es troben acumulades les terres familiars, però amb molt més mirades expectatives vitals. I, això, que és un fet comú per gairebé totes les classes socials, es posa especialment de manifest en el cas dels privilegiats quan tots provenen de petites ciutats molt properes, la qual

(86)- En aquest sentit, la vàlua indicadora del nombre de casos d'individus de les classes privilegiades que són de Lleida ciutat supera àmpliament els marges de la freqüència esperada (55 sobre 43 1), la qual cosa ens serveix per ratificar l'acaparració de les principals posicions en el conjunt social que acumulen els locals. Més endavant, quan certifiquem tendències comunes pel que fa als lletrats, observarem com la seva quantia real depassa també amb amplitud els marges que es podrien considerar com a normals en el cas que la distribució fos efectivament igualitària i homogènia entre tots (són 83 i haurien de ser 86 3).

(87)- Solament entre ells es pot verificar la significativa presència de tres metges que provenen de Castella (3,9%), un de Navarra (1,3%) i un del País Valencià (1 3%).

cosa prova que els dominants no solament eren els qui acaparaven més riquesa, sinó que pertanyien de manera indestruïble al "món conegut", qualitat que quedarà encara més en descobert quan ens apropem al complex món de les aliances matrimonials.

Per tant, tenim radicalment clara la primera constatació fonamental: de manera aclaparadora els nascuts a Lleida i, a una remarcable distància els que provenen d'espais geogràfics pròxims i es troben vinculats d'una manera o altra a la ciutat, són els únics que poden ocupar les posicions dirigents, cosa que s'accentuarà a través dels lligams de parentiu i de la celebració de casaments entre "iguals". Resulta, així, clar que el tancament i l'intent de control del grup dominant respecte als foranis és una realitat que s'ha evidenciat ja com clarament tangible. Directament lligada a ella, el fet migratori es perfila com una necessitat exercitada bàsicament pels despossits, els que es troben en situacions de dura misèria i es veuen abocats a sortir de la seva ciutat d'origen i cercar noves possibilitats per a la subsistència individual i familiar. Aquesta és, sens dubte, una de les peces que hauria de trobar iniciatives més aprofundides d'estudi des d'una perspectiva d'anàlisi de demografia social diferencial. Pel moment, amplièm aquí les nostres constatacions a través, sobretot, de l'anàlisi de la procedència geogràfica de pagesos i menestrals, la primera i segona forces demogràfiques de la ciutat.

La gran majoria de tots els que arriben a Lleida en el decurs del cinc-cents cerquen feina en les activitats agrícoles o artesanals (88). En conjunt, acaparen una proporció propera al 90% (86,24%), la qual cosa ens és força indicativa de la composició social dels immigrants. Fins

(88)- Cal dir que, novament, la superior proporció de menestrals amb professió enregistrada prové de la major precisió amb que la diversitat professional dels arissans s'enregistra per sobre de l'habitud de "pages"

aquest punt, gairebé no hem dit res de les gents que venien d'indrets que no fossin directament propers a la ciutat. La raó es troba, senzillament, en el fet que tots aquells homes, de tan diverses procedències, s'incorporaren directament a les files d'aquests dos sectors professionals, perquè eren els que oferien expectatives més favorables d'incorporar personal, poc o infraqualificat o resultaven acollidors a gent que ja havia treballat en algun dels dos sectors al seu lloc de naixement. Revisem-ho amb més deteniment.

La proporcionalment escassa quantia de gent que ve del Principat es decanta, sobretot, cap a les activitats artesanals, abans que a les tasques agrícoles, ja que les primeres acumulen a un 60,83% dels vinguts d'aquestes terres, mentre que les segones acaparen solament a un 9,8%. Es podria dir que els qui venen de les zones veïnes de Catalunya es desplacen ja amb una certa definició del que seran les tasques principals a desenvolupar un cop arribats al lloc de destinació. Situació similar, encara que molt més equilibrada, serà la que reflectiran els vinguts de la resta de les contrades del territori peninsular.

Aragonesos, mallorquins i valencians es decanten majoritàriament cap el sector artesanal, en especial els darrers, alguns dels quals es van veure obligats a fugir del seu lloc d'origen després de la dura repressió exercida en el moment de sufocar el conflictiu esclat del moviment agermanat (89). Els altres, és a dir, murcians, andalusos,

(89)- Sobre el tema de les germanies, en un dels principals centres de conflicte el País Valencià, vegeu M. Danvila, La Germania de Valencia, Madrid, 1884; C. Ballester Julbe, Las Germanias de Játiva, Madrid 1909; L. Piles, "Aspectos sociales de las Germanias", Estudios de Historia Social de España, II, 1952; M. L. Chiari, Las Germanias de Orihuela, Murcia, 1963; F. Mateu i Llopis, "Aspectos económicos de la Germania", Actas del VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, vol. III, Valencia, 1973, pp. 71-95; R. García Cárceles, "Las Germanias y la actitud revolucionaria de los gremios", Estudios, num. 2, 1974, pp. 97-154; Las germanias de Valencia, Barcelona, 1982²; S. García Martínez, "Notas sobre la participación de Villena en la guerra de las Germanias", Villena, XXIX, 1979; E. Durán, Las Germanias en Países Catalanes, Barcelona, 1982; "Aspectos

castellans, bascos i navarresos participen activament en ambdues tasques, que acaparen, de manera gairebé exhaustiva, a tots els qui provenen d'aquestes terres. La realitat que estem posant de manifest, no cal ni dir-ho, es pot repetir amb evidències numèriques fins a la sacietat.

Queda, així, per tant, clarament demostrat el clar component de classe que hi al darrera de les migracions cap a la ciutat en la societat de l'Antic Règim i com, aquest mateix caire, és el que justifica que, gairebé, tota aquesta munió de gent tingui una edat jove sigui majoritàriament de sexe masculí, que es casi després d'haver arribat al seu lloc de destinació i que ho faci en una edat tardana, a causa de la primacia de la recerca de treball i estabilitat econòmica, abans de poder, ni tan sols, pensar en la possibilitat de fundar una família. Amb tot, certificada aquesta evidència, voldriem parar una més detallada atenció a un sector peculiar dels nouvinguts que assoleix un destacat paper de protagonista en aquest precís moment històric. Ens esten referint, lògicament, als francesos.

En planes precedents (90), ens hem explicat abastament sobre la significació demogràfica de l'arribada d'un important contingent de gent de l'altra banda dels Pirineus que s'instal·la pertot arreu, en els més populosos i, àdhuc, en els més amagats racons del Principat. Són els que segons J. Nadal van esdevenir els màxims protagonistes del "redreç" d'un país esmicolat i despoblat després de llargs anys de guerra, dessolació i misèria generalitzada. Però, també, hem constatat la precarietat que regnava als seus llocs de partida i llur incapacitat per a subsistir en un món saturat i en conflicte com és el territori de la franja sud francesa. No hi entrarem en més detall d'un fenomen que ja ha estat tractat

ideològica de les Germanies' Pedralbes num. 2, 1982, pp. 53-67. V. Salabert, Aproximació a la Germania de Vila-Real (1520-1521), Vila-Real, 1988.

(90) - Vegeu supra apartat 7.3

amb anterioritat. Cal, aquí, revisar la repercusió d'aquesta constatada onada de nouvinguts en el mercat de treball per definir amb més profunditat, d'una banda, llurs orígens socials i, d'una altra, la manera com van dinamitzar i potenciar el normal desenvolupament dels sectors d'ocupació, vitals per a la reactivació de l'economia i de la riquesa.

La primera de les tasques a què es lliguen els francesos és el treball al camp. Tot i tenir constància clara -com ja hem palesat en diverses ocasions- que hi ha un notable infraenregistrament professional de la pagesia en els llibres sacramentals, els gascons, terme amb què sovint s'identificava a aquests immigrants, es dediquen, en una mesura molt superior a la que estadísticament es podia esperar, a les feines del camp (91). En conjunt, els camperols que tenen llurs arrels familiars a França es poden quantificar quasi propers a una quarta part del conjunt d'aquesta categoria socio-professional (22,6% per ser més exactes), la qual cosa té significativa importància, més si la posem en relació amb el fet que, de les altres tres parts restants, dues, aproximadament, estan composades per lleidatans i és que, en aquest sentit, tothom està plenament d'acord en què l'arribada de les gents del nord, nascudes en terres de pagesos i sense una molt elevada qualificació professional, va tenir un paper capdal en la vitalització agrària del Principat N. Sales ho sintetitza, tot i fent balanç d'altres aportacions

"...¿Com mesurar l'aportació de "gascons...e altres francesos" al modest redreç català del segle XVI? És a la formació mateixa, i a l'expansió de les grans cases pairals catalanes, a la configuració del paisatge rural que aquelles, amb els seus "masos rònecs" adscrits, determinen, que R. d'Abadal els associa: "La immigració pagesa francesa, facilitant al país moços, parcers i masovers, ha permès al llarg del segle XVI engegar i consolidar l'estructura típica de

(91)- En revisar les quanties recollides al quadre num. 40, podem observar que es recompta un total de 222 francesos que es dediquen a fer de pagès, la qual cosa, seguint la proposta de comparació amb una distribució estadística normal, ens dona un valor superior als 170,1 esperats

Catalunya...". Aquesta mà d'obra assequible i flotant alhora (mossos i jornaleros) o semiflotant (petits masovers, cabaners, parcers), guanyarà molt de terreny en el segle XVI precisament, i no sols alimentarà les masies nucli que aniran estenent-se per les terres vacants veïnes, substituint els extingits o expulsats emfiteutes, sinó que s'instal·laran a "cabaners" o "cases noves" (...) o bé s'instal·laran (i els refaran) als "antics poblets de sagrera, al volt de les esglésies parroquials", o en els carrers nous i barris nous de pagesos de poblacions més importants..." (92)

Però, endemés els francesos nouvinguts es decanten - com arreu del Principat - per les tasques artesanals, com a segona possibilitat per a guanyar-se el pa. Així un 17% de la menestralia lleidatana és francesa d'origen. Quan hom revisa el llistat de les professions dels francesos recopilat en l'apèndix núm. 13, se n'adona que participen directament en el desenvolupament de les activitats majoritàries del conjunt dels artesans de la ciutat com són les de teixidor (44 en total que representen un 6,2% del total de les feines fetes per gascons), sastre (26 amb un 3,7%) i sabater (15 amb un 2,1%). Aquesta, però, no seria la seva peculiar característica distintiva, pel mateix fet que és un lloc comú entre el conjunt de tota la població dedicada als oficis manuals

Una de les principals branques dels treballs dels francesos és la del sector de la construcció, a través de feines troncal com les de mestre de cases (8 amb un 1,1%), pica, cer (29 amb un 4,1%) o rajoler (6 amb un 0,8%) o complementàries com les de fuster (6 amb un 0,8%). La construcció sempre és un ofici obert als nouvinguts i, sovint, acostuma a ser un dels més conflictius, més en un moment d'auge urbanístic amb una important demanda de mà d'obra per poder abastar les necessitats d'una

(92)- N. Sales, El segle de la decadència. Segles XVI-XVIII vol. IV de P. Vilar (dir.), Historia de Catalunya, Barcelona, 1989, p. 111. Totalment coincident amb aquesta valoració es mostra J. Codina quan en parlar de "El temps dels gascons" afirma que "la creixent immigració francesa va creant un incipient proletariat de base rural." (El pagesos de Provençans (994-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial vol. I, Barcelona, 1987, pp. 489-591, la cita és de la p. 520

població creixent (93). J. Lladonosa ens refereix, així, la presència d'una confraria dita de Santa Llúcia on, curiosament s'hi acumulaven mestres d'obres, piquers, picapedrers, tapiadors, paletes i altres artesans forasters, els quals generaven freqüents conflictes, des del moment en què intentaven treballar en idèntiques condicions a les d'altres menestrals nascuts a la ciutat (94). Per acabar de completar la llista de les principals ocupacions dels francesos, caldria incloure-hi una notable xifra de moliners, carreters i forners (13 en cada un dels casos amb un 1,8%) i ferrers i serradors (6 de cada amb un 0,8%).

Tal realitat no és gens aliena a la que altres investigadors han palesat pel que fa a la composició socio-professional de la immigració francesa a Catalunya i, àdhuc, a l'Aragó (95). En la gran majoria dels casos, els "... gascons, bernesos, limosins, foxenchs e altres francesos..." s'adapten, sense majors entrebancs, a les condicions econòmiques i a les ofertes de treball dels nuclis de destinació, la qual cosa és una prova clara i evident de la situació de precarietat i d'urgència per la subsistència a què havien arribat bona part de tots aquests que, tot just, havien acabat d'arribar. J. Nadal i E. Giralt plantegen la certa dicotomia existent entre emigrants especialitzats i no especialitzats, cosa que genera una desigual

(93)- Sobre aquest particular vegeu M. Arranz Los profesionales de la construcción en la Barcelona del siglo XVIII, tesi doctoral inèdita, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1979. Facultat de Geografia i Història (amb resum publicat a Pedralbes, núm. 1, Barcelona, 1981). També G. Lévi "Carrières d'artisans et marché du travail", Annales E.S.C., núm. 6 1990, pp. 1351-1364.

(94)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 225.

(95)- Vegeu, per exemple, entre moltes altres possibles referències bibliogràfiques que podeu trobar reproduïdes en nota a l'apartat 7.3, alguns llistats de professions dels francesos que escasses diferències tenen amb el de Lleida. Valgui aquí a títol de mostra els que reproduïxen E. Moreu-Rey Els immigrants francesos a Barcelona. Segles XVI al XVIII, Barcelona, 1959, pp. 19-22; J. Nadal i E. Giralt, La població catalana, pp. 129-153; A. Massanell i Escassans, "Dades esparses dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVI", Miscel·lània Penedesenca, III, 1980, p. 83; J.M. Torres i Ribé "La immigración francesa y la peste de 1589. Factores contradictorios", p. 543. Realitat professional profundament similar és la que es ratifica a través de l'evidència aragonesa, a través de les aportacions de J.A. Salas Ausens "La immigración francesa en Aragón", pp. 65-70 i La población de Barbastro, pp. 245-251.

distribució, tant al llarg i ample de l'espai geogràfic català -interior i costa-, com entre el món rural i l'urbà (96). Diuen així:

"...à côté de la grande masse d'enfants et d'adolescents, sans aucune formation professionnelle, qui, à leur arrivée en Catalogne, s'employaient comme simples manoeuvres, vinrent aussi quelques adultes spécialisés dans l'exercice d'un métier déterminé, dont l'apprentissage les avait retenus dans leur lieu d'origine au-delà de l'enfance...il suffisoit d'établir une fois pour toutes qu'aussi bien dans l'ensemble que par régions, les manoeuvres français dépassaient en nombre leurs compagnons qualifiés professionnellement..." (97)

Calia entretenir's amb pausa amb tota aquesta nova gent que eren el principal nucli humà d'entre tots aquells que, vinguts de fora de les muralles, van propiciar i potenciar l'auge i creixement poblacional de la Lleida del segle XVI, ja que, en realitat, la revisió de la resta dels grups socio-professionals que treballen i treballen a la ciutat no ens dona gaires indicis més per a entendre la incidència de la immigració en la distribució de les tasques que hauran de crear i cimentar les bases del conjunt de la riquesa social. I, en aquest sentit, el efectes que van propiciar en el mercat de treball no són altra cosa que un termòmetre que ens dona les claus per a treure l'entrellat profund de la repercussió de l'arribada de foranis al mercat de treball de la ciutat i, alhora, de la realitat de la seva efectiva pertinença al grup dels més desposseïts, cosa que augmentarà la potencialitat de crear nombrosos conflictes en el moment d'intentar assimilar-se a la resta de locals i recentment arribats. Només cal donar un cop d'ull a la manera com la gent es distribueix a través del teixit urbanístic de la ciutat per verificar la necessarietat i urgència dels conflictes. Cal, per

(96)- J. Nadal i E. Giralt, certifiquen que la gran onada de personal no qualificat es va dedicar fonamentalment a tasques vinculades a l'agricultura i, per tant, es van estendre a les zones interiors amb producció bàsicament agrària (amb una proporció de 14,6 front 83), mentre que els especialitzats treballaven en diverses tasques menesteris i alguns en el comerç, assolint proporcions parones a les aglomeracions urbanes (La population catalane..., p. 134)

(97)- J. Nadal i E. Giralt, La population catalane..., p. 131

tant, que, finalment, analitzem la incidència de tots els factors que juguen en la definició d'una concreta organització social en la manera de configurar i condicionar una determinada estructura i repartició de l'espai urbà.

8.3- SOCIETAT I GEOGRAFIA URBANA.

"Sobre el inmenso telón de fondo del mundo rural destacaba la red discontinua, más o menos densa, según las regiones, formada por las ciudades y las vías que las unían..."

(A. Domínguez Ortiz)

Les complexes evolucions a què viu sotmés el conjunt de la societat lleidatana del segle XVI tenen un primer reflex en l'espai comú que dona cabuda a la vida quotidiana. Homes i dones es mouen per carrers i places que es constitueixen en els silencis escenaris dels conflictes, les picabaralles, la festa, la solemnitat i, de vegades, la dessolació. Espais de tots on s'encabiran vies principals, llocs per a la marginació, mercats per a l'intercanvi material i la comunicació humana, centres neuràlgics on, tradicionalment, es prenen les decisions importants per a la vida ciutadana, esglésies per al culte i alguna que altra amagada mesquita, muralles que encerclen i protegeixen i portalades que es tanquen i obren amb motivacions i impulsos sempre diversos, racons, uns per a foranis i altres per a locals, i, així, fins a completar l'organització i distribució d'un espai, on se situa aquell petit microcosmos amb multitud de peces que, com deia F. Lebrun, composava la societat de l'Antic Règim (98). I és, ara i aquí, que hem de parar una mica d'atenció a les característiques que configuren aquest ineludible emmarcament.

(98)- F. Lebrun, "La demographie urbaine en France..", p. 275

La majoria de qualsevulla de les divisions de l'espai a les societats pre-industrials gairebé res tenen a veure amb les que regeixen la nostra actual percepció de l'entorn. És d'ús freqüent en la gran majoria de les monografies que estudien poblacions urbanes atendre de manera destacada a les divisions espaials definides a través de la distribució dels ciutadans per parròquies. La justificació se centra en dos motius principals. Primer, perquè, efectivament, eren els centres neuràlgics vertebradors de les aglomeracions urbanes en bona part dels territoris catòlics i, segon, perquè, d'elles depèn la possibilitat de conservar les fonts documentals, els registres d'administració dels sagraments, que permeten estudiar les evolucions base de la població, tant al camp com a la ciutat. És una de tantes petjades que el pes de la religiositat va imprimir en vida quotidiana de l'Antic Règim. L'ample conjunt de les monografies que estudien les evolucions de la població urbana peninsular tenen les demarcacions parroquials com a àmbits fonamentals en l'articulació de l'espai i no serà fins la segona meitat del segle XVIII, que, de manera conjunta entre l'aplicació de l'impost cadastral i tot l'ample conjunt de les reformes carolines, s'endegarà la distribució dels ciutadans per barris i districtes, aspecte que encara precisa d'una més detallada atenció i anàlisi per part dels historiadors.

Per tant, la nostra proposta d'estudi de les bases del creixement o decreixement de l'espai urbà i de la distribució de les diferents classes socials en el seu teixit la farem en base a la distribució que els espais religiosos imposen a la convivència civil. Aquí, cal, d'entrada, precisar que les nostres dades en el moment d'intentar treure l'entrellat de les fronteres interparroquials eren absolutament escasses. No s'ha conservat cap índex cartogràfic que facilités un camí que era de

recorregut ineludible (99). Així les coses, a través de documentació indirecta i d'informacions, sovint, esparses ens hem apropiat de manera aproximada a la hipotètica configuració de l'espai urbà de la ciutat de Lleida al segle XVI, les principals vies del qual poden trobar reproduïdes en el plànol adjunt que intenta perfilar les característiques de Lleida al 1429. Cal aquí dir que el perfil de la ciutat no va variar substancialment des d'aquesta data de referència fins a les dues més importants escomeses bèl·liques de l'edat moderna -Georra dels Segadors i Guerra de Successió- que van comportar importants processos d'enderrocament d'edificis, variacions en el traçat dels carrers, construcció de fortaleses militars etc. Per tant, a partir d'aquesta base cartogràfica, hem dibuixat les línies aproximades que marcaven la parcel·lació parroquial de l'espai de la ciutat (reproduïdes en el pla "Parròquies i espai urbà. Lleida, segle XVI") (100) i és, sobre ella, que, al final, hem quantificat i avaluat la informació quantitativa que ens permet copsar els grans trets de l'evolució urbana de la ciutat. Anem per parts.

(99)- Les restes cartogràfiques de la ciutat per a tal període cronològic són molt escasses i no posen en evidència, de cap de les maneres, el traçat de les línies divisòries entre parròquies cosa que era imprescindible de delimitar prèviament perquè tota la informació de la manera com els ciutadans es distribuïen en l'espai, en qualsevulla de les tipologies documentals del període, ve donada a partir d'aquest tipus de demarcació. Vegeu les evidències al nostre abast a B. Catllar i P. Armengol, Atlas de Lleida, segles XVII-XX, Lleida, 1987, pp. 26-167, J. Liadonosa, El desarrollo urbano de Lérida a través de su historia, Lleida, 1954, pp. 160 i ss.; Las calles y plazas de Lérida a través de la historia, 5 vols., Lleida, 1961-1979 i "Els carrers i places de la Lleida actual amb més pes històric", Quaderns de divulgació ciutadana. La Benqueta, núm. 2, Lleida, 1983

(100)- Qui més abastament s'havia introduït, darrerament, en la complexa teranyina de la geografia urbana de la Lleida moderna era R. Huguet qui havia hagut de situar amb precisió les diverses ubicacions de les vivendes dels artesans. És amb la seva eficaç col·laboració que hem traçat les línies divisòries entre parròquies sempre prenent com a eina documental base el conjunt de precisions i valoracions que aporta al respecte J. Liadonosa, molt especialment, a Las calles y plazas de Lérida... Endemés, cal agrair, de manera molt especial, a A. Jové la seva tasca en el traçat informàtic dels diversos plànols.

8.3.1- LES AGLOMERACIONS URBANES.

El segle XVI, ho hem repetit ja fins a l'esgotament, és un moment de creixement i auge humà i material a les ciutats. És el segle on s'iniciarà la consolidació de les bases que definiran les posteriors jerarquies i xarxes urbanes, rerafons ineludible del procés de canvi des del feudalisme al capitalisme. J. de Vries és contundent al respecte:

"El crecimiento urbano europeo, que había sido muy moderado, por lo que se sabe, durante los siglos XIV i XV, se hizo omnicomprendivo a lo largo del siglo posterior a 1850. El período intermedio no es simplemente una prolongación de una u otra de estas dos etapas vecinas, sino que desplegó un proceso de crecimiento urbano distintivo y caracterizado por una diferenciación que comprende tres dimensiones: territorial, funcional y temporal. El ritmo de crecimiento urbano varió según las regiones, el potencial de crecimiento osciló según la función y el tamaño de la ciudad y el proceso cambió literalmente su mecanismo en períodos sucesivos, primero favoreciendo la concentración y luego la difusión..." (101).

En aquest període intermig, on tothom certifica la unitat dels processos de transformació i canvi, diferenciats clarament respecte al passat i a l'esdevenidor, ens trobem en un moment crucial on les direccions del desenvolupament marcaran la pauta del que serà el destí final de la vitalitat de cada una de les diferents ciutats. És un llarg camí, on el segle XVI es pot considerar com el punt, primer i més vital, de l'ampliació de l'espai encabrit en els estrets límits de la urbs medieval (102). Pertot arreu, les ciutats creixen estretament imbricades amb l'alenada d'energia que envaeix les principals activitats econòmiques (103) i aquest auge

(101)- J. de Vries, La urbanización de Europa..., p. 106

(102)- J. Bottin, "Structures et mutations d'un espace protoindustriel a la fin du XVIe siècle", Annales E.S.C., núm 4, 1968, pp. 975-995

(103)- Reviseu per a més precisions al respecte i a títol indicatiu P. Kriedte, Feudalismo tardío i capital..., pp. 29-83, F. Mauro, Europa en el siglo XVI. Aspectos económicos, Barcelona, 1969, H. Kamen, La sociedad europea (1500-1700), Madrid, 1966, pp. 49-99, C.M. Cipolla (ed.), Historia económica de Europa (2). Siglos XVI y XVII, Barcelona, 1967, H.A. Miskimin, La economía europea en el Renacimiento tardío (1450-1600).

implica dos àmbits de reflexió principals. D'una banda, els puntals on es recolza i, d'una altra, la manera com modifica els perfils de les viles europees (104).

Sobre la primera de les qüestions, el conjunt de la recerca presenta nombrosos buits que fan difícil delimitar les forces sobre les quals es va desenvolupar l'espectacular auge urbanístic de les ciutats del cinc-cents, especialment les peninsulars. V. Pérez Moreda, molt cautelós en el moment d'avaluar l'espectacularitat dels creixements urbans en l'Espanya del Renaixement, remarca llur fragilitat ja que comportaran la reducció, declivi i, fins i tot, desaparició d'algunes localitats rurals (105). Tal afirmació, que encara precisa d'una més àmplia verificació, té dues importants implicacions. En primer lloc, fa perdre lluïment a la vitalitat palesada, sovint, per l'expandiment d'algunes ciutats, ja que algunes com Valladolid, Sevilla, Toledo, Segòvia, Burgos, Salamanca, etc. mai més van poder encabir un nombre tan quantios de ciutadans com els que van arribar a tenir en el moment del màxim floriment de la riquesa vinguda de les Amèriques i, en segon lloc i derivat de l'anterior, obliga a replantejar-se les bases de l'expandiment del segle XVI i el paper que en ell van tenir els moviments de població, d'un espai a un altre, de manera gairebé desesperada.

Madrid 1981. P. Vilar, Oro y moneda en la Historia, Barcelona, 1981⁵, pp. 83-268. E. J. Hamilton, El tesoro americano y la revolución de los precios en España, Barcelona, 1975.

(104)- Per a entrar en detall de la història urbana i, especialment demogràfica, de les ciutats europees de la modernitat vegeu tres obres claus: R. Mols, Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIe siècles, Lovaina, 1954-1956; J. E. Vance, This scene of man. The role and structure of the city in the geography of the western civilisation, Nova York, 1977; J. de Vries, La urbanización de Europa...; H. Carter, An introduction to Urban Historical Geography, Londres 1983 (especialment el capítol "The evolution of the city system", pp. 96-113) i "Le développement des villes", Annales E.S.C., num. 2, 1988, pp. 507-533.

(105)- V. Pérez Moreda, "El crecimiento demográfico español en el siglo XVI" Actas del Congreso Nacional "Jerónimo Zurita, su época y su escuela", Zaragoza, 1986, pp. 58-59.

Així les coses, cal dir que tot i que els territoris de la Corona d'Aragó, en especial el Principat, no van viure directament els mateixos ritmes econòmics que les veïnes terres de Castella, els signes comuns pertot, es van manifestar en similar mesura en les terres properes a la Mediterrània. Tal realitat té, evidentment, una plasmació directa en l'expandiment dels límits de les muralles o fortificacions o en la millora dels principals elements urbanístics de les ciutats, en especial de les que es van configurar com a virtuals capitals (106). A Lleida, la realitat és totalment pariona a la de la resta del Principat. J. Lladonosa constata, en aquesta època, una clara preocupació per part de les classes benestants d'arranjar i millorar llurs cases i un evident afany per engalanar-les amb els símbols heràldics de la seva situació de supremacia, tant pel que fa a les residències urbanes, com, particularment, a les del camp, on s'hi traslladen en determinades èpoques de l'any i on introdueixen alguns dels més vistosos elements decoratius del novedós plateresc (107).

Però, què passa amb l'espai que ocupen la resta dels ciutadans. Hem parlat, en planes precedents, d'una millora, progressiva, però fluctuant, en el conjunt de les condicions econòmiques que afecten a la manera de viure dels lleidatans. Semblantment, hem pogut verificar l'efectiu creixement poblacional de la gent que cal encabir en els estrets límits, marcats pel traçat de les portes i muralles que defensen de tot allò tan temut que ve de fora. Ambdues realitats, es plasmen en les formes

(106)- Reviseu, en aquest sentit, els estudis d'A. Garcia Espuche i M. Guàrdia Bascoia, Espai i societat a la Barcelona pre-industrial, Barcelona, 1986, pp. 32-46 i La construcció d'una ciutat. Mataró 1500-1900, Barcelona, 1989, pp. 5-44. P. López Guallar, "Estructura familiar i canvi demogràfic a Barcelona, 1516-1857: la gènesi de la societat urbana moderna", Història del pla de Barcelona. Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona, Barcelona, 1989, pp. 145-172. A. Simón i R. Alberch, "L'evolució demogràfica de Girona en els segles XVI i XVII a través dels registres parroquials" a Estudi General, num. 2, Girona, 1982, pp. 15-16. Cal dir que res no és espectacular en l'abast de l'engrandiment i que, en la gran majoria dels casos, es troba lligat a una millora dels espais on s'ubiquen les classes dominants, és a dir, les vies principals i els edificis religiosos.

(107)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 186 i 379.

amb què, finalment, els homes i les dones s'ubiquen en l'espai urbà. En primer lloc, cal dir que res no canvia de manera substancial en les tipologies de l'habitatge:

"...si fem una passada a la urbanització de la ciutat des del 1540 al 1640, ens adonarem que continuava amb la mateixa estructura (...) persistia, com a norma general, la llar, l'"alberg de cel en abis", per a una sola família (...) Els carrers seguïen amb el mateix nom, llevat d'algunes denominacions fruit de l'aparició de nous linatges. No hi ha tampoc innovació quant a la pavimentació de les vies públiques. Res no ha canviat en aquest aspecte..." (108)

Els pocs canvis que es produeixen troben la seva expressió més evident en la manera com la gent es distribueix en l'espai i ocupa o reocupa els carrers i places d'una ciutat que havia vist notablement migrats els seus efectius demogràfics pocs anys abans, enmig del les àmplies sotragades i convulsions del període baix-medieval. Les possibilitats d'anàlisi de totes aquestes realitats materials són migrades, però les evidències que testimonien els registres de casaments en el moment d'especificar la procedència parroquial dels nuvis són clares i contundents (109). Dues realitats són les que cal posar de manifest: primer, les zones principals d'aglomeració i, segon, la manera com la distribució dels habitants fluctua al llarg del temps.

En revisar la imatge gràfica reflectida en el plànol de "Les aglomeracions urbanes" i que es basa en les dades recollides en el quadre núm. 41, podem ratificar quins eren els principals centres de repartició de la població. L'eix trocal de la ciutat, el que acumula major

(108)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol II, p 355

(109)- Les quanties i proporcions de la significació absoluta i percentual de la gent que viu en cada una d'aquestes parròquies l'hem avaluat a partir de la suma de les referències disponibles, ja que no sempre es feia constar el detall, tant de la parròquia del nuvi, com de la núvia en el moment de casar-se. Probablement, la primera reflectia el possible nou lloc de residència de la recentment creada parella, mentre que la segona era una constatació del domicili de la família de la núvia. Per tant, dels 4.356 casaments enregistrats amb dades exhaustives, hauriem de saber el domicili de 8.712 individus, tot i que en realitat la nostra avaluació final es remet a un total de 6.944 casos (79,9% sobre el total), per manca de més detallades precisions.

nombre de habitatges dels ciutadans, el que acapara el bo i millor de les activitats vinculades als treballs mecànics i a la comercialització i el que concentra les decisions i la gestió del govern municipal és el que gira entorn al nucli de la parròquia de Sant Joan (F al plànol). Als voltants d'un 40% dels lleidatans viuen aquí (41,3% per ser més exactes) i el seu paper de centre urbà el conserva, tant a través del temps, com en ser l'espai preferit de residència de totes les classes socials de la ciutat.

El segueix en importància la parròquia de Sant Llorenç (B) amb un 29,9% de la població, seguida de la de Santa Maria Magdalena (G) amb un 15,9%, barris ambdós on sovint viuran els qui enmig de les estretors de la zona més densament poblada volen escapar-se dels carrers més sorollosos, més bruts, més plens de tot tipus de gents diverses i més propicis a la difusió de malalties i conflictes de tota mena. Comparativament, la resta de les parròquies es troba en una franca situació de despoblament acaparant mínims poblacionals: Sant Andreu (D), parròquia amb una base social fortament nobiliària i de definició territorial molt ambigua, on segur que residia bona part de l'acumulació consignada com a resident a Sant Joan (110), amb un 10,2%; Sant Martí (C) amb un 1,7%; Sant Pere de la Seu (E) amb un 1% i la de més recent creació com és la de Sant Antoni (A) -coneguda també com el Barrinou (111)- amb molt poca gent, però, amb una, posteriorment, documentada tendència a convertir-se en un dels centres de difusió del creixement humà de la ciutat, ja que no es pot oblidar, de cap de les maneres, que no és

(110)- Cal dir, en aquest sentit, que un dels aspectes de definició més ambigua amb que ens varem trobar en el moment de fer la delimitació parroquial és el traçat de tota la franja de frontera nord que delimita els espais de Sant Joan, Sant Andreu i Sant Pere de la Seu. Per tant, aquesta línia s'ha de considerar com una demarcació aproximada.

(111)- J. Lladonosa, Las calles y plazas de Lérida..., vol. I, pp. 203-296 i vol. II, pp. 7-47.

altra cosa que una zona d'expandiment de la parròquia de Sant Llorenç (112).

Tal distribució és ratificada per les dades del "Fogatge" de 1553 quan detallen el volum de la població subjecta a pagament impositiu. Pertanyen a Sant Joan 308 contribuents amb un 27,8%; a Sant Llorenç, 288 (incloent els veïns de Sant Antoni) amb un 25,97%; a Santa Maria Magdalena, 154 amb un 13,9%; a Sant Andreu, 92 amb un 8,3% i a Sant Martí, 12 amb un 1,08%, juntament a dues petites aglomeracions, sobre les quals no en tenim cap referència a través de les fonts eclesiàstiques: el barri del Pont, probablement inclòs entre els fidels de Sant Joan, amb 62 i un 5,56% i Vilanova de l'Horta amb 24 i un 2,16%. (113).

Aquesta és la jerarquia dels diferents espais urbans, però, la seva preponderància o decadència no és uniforme al llarg del període estudiat. Hi ha diversos moviments que les quanties recollides en el quadre núm. 41, ens permeten ratificar. En primer lloc, es palesa que la principal parròquia, Sant Joan, manifesta una lleugera tendència a la baixa en el nombre dels que en ella es troben inscrits. Tal realitat, facilita la verificació d'un cert fluxe de sortida cap a Sant Llorenç i Sant Andreu, centres que, en bona mesura, en conjunt, permeten certificar que l'auge poblacional s'escampa àmpliament al llarg de la gran zona central de la ciutat, caire que encara conserva, en certa mesura, avui, ni que sols sigui per les petjades en forma de monuments que el pes de la tradició històrica

(112)- L'expandiment urba que certifica l'evolució de les quanties de gent que viu en cada parròquia troba un punt de certificació més quan comprovem, que el 1602, s'associa la concessió de poder batejar en la resta de les parròquies de la ciutat perquè, després d'un període de tan vital creixement, la de la Seu es devia trobar en un cert punt de saturació que obliga a la descentralització. Probablement, la indubtable vitalitat del XVI ja no es va tornar a reproduir en el decurs de la modernitat. A H M L. Consells Generals. 434. 28 de maig de 1602, f. 103.

(113)- J. Iglésies, El fogatge de 1553..., pp. 323-334

ha deixat en el seu traçat (114). Mes, de manera fortament significativa, les parròquies de Sant Martí i Santa Maria Magdalena són les que acaparen la progressió més forta (115). No són barris troncats en la vida de la ciutat, però permeten absorbir els excedents, ja es troben més buits que les àrees més populoses del centre (116). La resta perden població, com la de Sant Pere de la Seu, propera a la Cuirassa morisca, malgrat la propensió a construir nous albergs al barri de la Suda, tal i com comenta J. Lladonosa (117).

Tenim, així, clarament perfilada una realitat doble: primera, la ciutat de Lleida té un centre neuràlgic estable al llarg de tota la seva història urbana i, segona, la ciutat no és quelcom estàtic, sinó que evoluciona, creix i es mou com si d'un organisme viu es tractés. I és cert que, part d'aquesta visible mobilitat de la gent la dona el fet que la distribució en l'espai de les diferents classes socials no és ni de bon tros uniforme. Donem-hi una ullada.

(114)- J. Lladonosa refereix que " la parròquia de Sant Llorenç, a desgrat de l'expulsió dels moriscos - total dotze famílies- des del 1553 al 1640 va ésser la que manifestà una major creixença. A partir del portal de boters, partió amb la parròquia de Sant Martí, trobem autorització d'obres en edifici de lloguer, establiment de patie per a construir cases i corrales, i àdhuc d'aprofitar algun vell carreró " (Història de Lleida, vol. II, pp. 362-363)

(115)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 360-361

(116)- "...és indubtable que hi hagué, de 1553 a 1640, un guany demogràfic sensible (...) hem constatat una tendència a cobrir espais edificables dins les muralles, com bé ho proven tantes visures de patir corrales i solars ordenades pel Consell de la Paeria, sol licitades per veïns de tots els barris, al legant sempre una finalitat constructiva. No dubtem pas que en començar el segle XVII les zones de la Suda, Sant Llorenç, Magdalena i les costes de Sant Joan i Sant Andreu, àdhuc el Cap-Pont, estaven més densament edificats que cent anys enrera. Tal augment de població obeeix tant al creixement vegetatiu, fenomen natural en una ciutat que se sabé defensar bé contra les epidèmies, com a l'emigració gascona (...), ço que palià els efectes de l'expulsió dels moriscos. També el bandolerisme, tot i contribuint a la despoblació dels medis rurals, facilitarà la presència de nou vinguts en una ciutat com Lleida, suficientment fortificada per a donar sensació de seguretat als seus habitants..." (J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 375-376)

(117)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol. II, pp. 360.

8.3.2- ESPAI URBÀ I ESTRUCTURA DE CLASSES.

Un dels elements de risc, quan hom no disposa d'una informació parroquial completa, en el moment d'entrar en l'anàlisi de l'estructura demogràfica d'una població, és pensar que una parròquia oferta una mostra universal de la població d'una ciutat (118), quan la realitat demostra que cada espai parroquial té una composició social característica i, sovint, diferenciada de la resta. Hi ha parròquies on hi viuen els nobles, i altres per a la població "pechera". N'hi ha de població nouvinguda que viu en centres concrets allunyada dels locals. Algunes acumulen minories ètniques, altres concentren el bo i millor dels dedicats al comerç i/o a la indústria, mentre que la del costat agrupa la gran majoria dels pagesos de vila. Unes són centres ciutadans, altres parròquies d'arrabal i, així, fins a la infinitud de variants, tantes com permeti la pluralitat del microcosmos de la sincrètica ciutat moderna (119). Tal diversitat és una de les peces clau a tenir en compte en el moment d'introduir-nos en la valoració dels comportaments socialment i demogràfica diferenciats.

(118)- Tal és el cas de nombrosos estudis que intenten establir conclusions generals sobre la base documental d'una sola parròquia com, per exemple en el cas francès de J.C Perrot, Genèse d'une ville moderne. Caen au XVIIIe siècle, Paris, 1975 o en el cas peninsular de M.C. Anasón Calvo, Demografía y sociedad urbana en la Zaragoza del siglo XVII. un estudio con ordenadores, Zaragoza, 1977. Vegeu la crítica de tal opció metodològica a J.M. Pérez García, "La historiografía en Demografía Histórica española durante la Edad Moderna...", p. 49

(119)- Les evidències de tals realitats podrien arribar fins al pur esgotament. Vegeu per citar solament exemples referits a capitals de província actuals: B. Bennesar, Valladolid en el siglo de Oro..., pp. 131-151; B. Vincent, "El Albaicín de Granada en el siglo XVI (1527-1567)", Andalucía en la Edad Moderna..., pp. 123-161; F. Sánchez-Montes, La población granadina..., pp. 41-71; F. Morales Padrón, Historia de Sevilla..., pp. 17-134; F. Chacón, Murcia en la centuria..., pp. 69 i ss.; A. Rodríguez Sánchez, Cáceres. población y comportamientos demográficos..., pp. 18 i ss.; M. Rodríguez Cancho, La villa de Cáceres..., pp. 33 i ss.; M.F. Carbajo Isla, La población de la villa de Madrid...; R. García Cárcel, "Notas sobre población y urbanismo en la Valencia del siglo XVI...", pp. 133-153; J. Maiso González i R.M. Blasco Martínez, Las estructuras de Zaragoza en el primer tercio del siglo XVIII, Saragoosa, 1984, pp. 317-336; J. Andreu i A. Simón, "La població de Barcelona...", pp. 1-2; A. García Espuche i M. Cuàrdia Baseols, Espai i societat a la Barcelona..., pp. 32-46.

La compartimentació dels espais urbans de la Lleida del Renaixement explicita fil per randa la realitat que la gent viu on cal viure en funció de la classe social i/o de l'activitat professional. És ben cert que la ciutat és, relativament, petita i que la gran majoria de la població comparteix una majoritària adscripció de classe, comuna en funció de llur ocupació professional i de l'habitud quotidiana en la situació de precarietat i migradesa de les fortunes individuals, factors ambdós que dil·luïxen la real constatació de l'existència de fronteres urbanes. Amb tot, les dades ens permeten de verificar la presència clara i ben definida d'un centre i d'encercladores perifèries.

Sigui quina sigui la posició social dels homes i dones que habiten la ciutat no hi ha cap mena de dubte que el centre que acumula la part principal dels constituents de cada un dels diferents grups és la parròquia de Sant Joan. En revisar, pas a pas, les quanties que relacionen les categories socio-professionals i el lloc de residència dels nois que es casen i de les seves famílies (vegeu quadres núms. 42, 43 i 44) les evidències es perfilen amb claretat, tal i com queda palesat en els diferents plànols adjunts (120).

El conjunt de les classes privilegiades viuen al centre neuràlgic de la ciutat. J. Lladonosa comenta que en l'època del plateresc el carrer Major, artèria principal de la ciutat, juntament amb la plaça de Sant Joan, viuen un moment d'activitat urbanística desmesurada i allí s'hi trasllada a viure el bo i millor dels patricis, juristes, lletrats i metges de la ciutat (reviseu els plànols "Les classes privilegiades" i "Els lletrats i el

(120)- Els percentatges que es plasmen en els diferents plànols han estat calculats a través d'una avaluació conjunta de les dades consignades en els quadres núms. 42-44, és a dir, es tracta de valors obtinguts per sobreposició de caselles amb idèntica tipologia d'informació i, a través dels valors globals, calcular les proporcions percentuals.

metges"). Sembla ser que, en aquest moment en què el municipi assoleix el màxim de protagonisme com a centre principal del poder en la gestió de la vida ciutadana, les famílies de "noble solera" abandonen llurs residències a la part alta de la ciutat, on deixen llur inconfusible petjada en donar noms a molt carrers, i es traslladen cap a la part baixa (121)

Arreu es nota una febre constructiva i una notable preocupació per a què el conjunt dels edificis presenti un aspecte agradable i el paviment dels carrers es conservi el millor possible, a causa de l'important volum de tràfic de mercaderies i d'anades i vingudes de gent que passejava per tal indret (122) Les xifres de síntesi són prou clares de la tria majoritària per part dels privilegiats i els "ciutadans" de la residència en el centre, ja que els primers suposen un 66,39% del seu grup i els segons un 56,31%, tal i com queda reflectit en els plànols adjunts. La resta, en nombre ben escàs, o bé conserven llurs antigues residències o es desplacen a zones properes com la parròquia de Santa Maria Magdalena, que no és més que una perllongació de l'eix central (123)

Pel que fa a la pagesia, la principal de les parròquies on s'acumula és la de Sant Llorenç, amb gairebé més d'un terç de la població

(121)- J. Lladonosa, Las calles y plazas de Lérida, vol II pp 96-99

(122)- Cal novament, fer referència a la sucosa normativa d'ordre públic que es recopila a mitjans del XVI i la seva directa preocupació per tota una llarga sèrie de problemes vinculats al control de l'embelliment de la ciutat i les seves rodalies com són: entre altres: posar llums a les finestres en vespres, dies de fira o altres obligats; no llençar pedres ni tirar terra a vies públiques; no obstruir les zones de pas dels viants, excepció feta de quan es facin obres; no fer pedreres dins la ciutat; no deixar carros a la plaça Paeria; no amuntegar femers prop d'esglésies o monestirs; empedregar el carrer quan s'hagi alterat el bon ús del paviment; protegir l'espai proper a la font pública; controlar i netejar el clavegueram; no ocupar els camins i vies públiques ni arrencar afitaments de terme; no tirar l'aigua de la bugada al carrer, entre altres. En conjunt, ens parlem de moltes de les cares diverses del desordre ciutadà i de la preocupació de les autoritats per fer una vila més bonica, amb uns carrers i places més controlats i més ecolidors. Una ciutat amb tanta de novinguts necessàriament havia de tenir una certa propensió al caos. A H M L. Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida, 7 d'Abril de 1559. Secció Manuscrita, Reg 13

(123)- Revisar les dades del fogatge és prou sucós al respecte. Del total de 32 focs que es computen com a pertanyents a l'estament militar, 26 s'ubiquen a la parroquia de Sant Joan (81,25%), juntament a 4 a Sant Llorenç (12,5%) i 2 a Santa Maria Magdalena (6,25%). Vegeu J. Iglésies El fogatge de 1553, pp 323-334

camperola (124). Ja hem comentat amb anterioritat que va ser una de les que més va créixer i, a més, cal tenir present que els seus límits amb el que hem considerat com a parròquia de Sant Antoni eren força ambigus, ja que, aquesta darrera, no existia com a tal en els temps medievals i en ella bona part de l'espai l'ocupaven terres d'horta i algunes institucions com l'Hospital de Santa Maria -probablement poc habitat en les rodalies per motius d'higiene i de les tan habituals pors al contagi-, centres d'intercanvi i abastiment com és ara la bladeria nova i els molins, llocs d'esbarjo marginal com el bordell, a més de la presó de la ciutat. Resulta així evident que la gran majoria de la pagesia vivia a la part occidental i, des d'aquí, es repartien cap el centre i tota la part meridional de la ciutat.

Pel que fa als menestrals i comerciants la seva ubicació a la ciutat segueix un patró absolutament tradicional i estable en la història urbana de Lleida (125). El centre de producció i comerç de la ciutat estava explícitament situat a les vies amb més moviment i activitat i només cal comparar el pla "Els menestrals i els comerciants" amb el que, pel segle XVIII, ha elaborat R. Huguet per a certificar la solidesa de la utilitat del centre com a nucli, primer, de la gestió política i, segon, de l'activitat industrial i mercantil, a través de l'acumulació de tallers, botigues i mercats (126). Revisar la nomenclatura de les vies properes al carrer Major i Plaça Sant Joan ens posarà en evidència la realitat de la sectorialització urbana que el domini de les normes gremials imposaven en la compartimentació dels espais de treball acotats per a cada una de les diferents professions artesanes. Trobem, així, en aquest barri, els carrers de rellotgers, especieria, carnisseries, argenteria, assaoneries, coltellers, freneria,

(124)- J. Lladonosa, Història de Lleida vol. II, p. 268

(125)- J. Lladonosa, "Els carrers i les places de la Lleida actual" p. 5

(126)- R. Huguet, Els artesans de Lleida, p. 88

pellisseria, draperia, corretgeria, serralleria, sabateria, pergaminers, forners, teixidors, del "prempsador", portal de la triperia, bladeria vella, etc. que certifiquen de manera evident el caire dels professionals que habiten en aquests carrers. Més tard, alguns s'expandiran a través de la llarga via que és aquest carrer i se situaran ja en el barrinou on es creen carrers com el de la llinasseria, caldereria, escudillers o el portal de la fusteria.

Amb tot, la realitat de l'existència d'unes peculiars distribucions dels lleidatans en el teixit de la ciutat, definides en funció del desenvolupament d'una determinada activitat o bé per la pertinença a una classe social concreta, que "posa de moda" viure en un barri per sobre de qualsevol altre, no amaga el fet i la realitat de què els homes i les dones de la ciutat s'escampen de manera irregular arreu del recinte emmurallat. Si recordem aquella proposta de classificació de les ciutats definida per J. Meyer i exposada en planes precedents, convindrem en la ratificació de què la Lleida del Renaixement és una barreja de les dues primeres categories: primer, un nucli fortament ruralitzat i, segon, un centre on les principals activitats econòmiques es distribueixen de manera més o menys uniforme en l'espai (127). Aquesta repartició certament igualitària amb algunes desviacions que ja han estat justificades i que es posa de manifest en la incidència percentual de la residència dels diferents grups socials en cada una de les parròquies, es fa àdhuc palesa en la manera com s'ubiquen els nouvinguts.

Si els francesos són els més vistosos entre els recentment arribats, cal veure de quina manera van fer llur entrada a ciutat. Alguns historiadors han comentat que la seva integració va ser font de conflictes, des del moment en què podien entrar en pugna amb la distribució d'uns

(127)- Vegeu supra nota 4

recursos escassos quan arribaven a terres pobres, tal i com va ser la realitat més frequent a les terres aragoneses (128). A Catalunya, hi va haver de tot. Conflictius en moments difícils, la gran majoria de les vegades es va assimilar pacíficament, casant-se amb els locals -com comentarem més endavant- i adequant la seva parla d'origen, amb certa facilitat, a les varietats de la de destinació, ja que, en qualsevol dels casos, formaven part d'un tronc comú (129). Mes, per les seves activitats professionals predominants, els gascons havien de resultar potencialment conflictius en el moment de voler acaparar una feina o una situació d'iguals amb la resta dels que pertanyien de vell antuvi a la ciutat. J. Lladonosa ens comenta la creació de la confraria dels estrangers, a finals de segle XVI, que servia com a defensa davant de qualsevol intent de discriminació i articulava llurs esforços en el moment de propiciar l'inici de qualsevol motí de protesta (130). La força de la justícia va intentar ser especialment implacable amb qualsevol dels seus desordres (131).

Però, amb tot, aquestes eren realitats puntuals. Les evidències ens parlen ben a les clares de l'efectiva implantació a la ciutat del contingent francès. En el pla "Els francesos", es pot veure com la seva incardinació a la ciutat és gairebé idèntica a la de la pagesia, branca d'activitat que els ocupava de manera majoritària. El més important nombre de gascons viu a la parròquia de Sant Joan (40,8%), nucli d'aglomeració per a tots, seguit de Sant Llicrenç (31,8%) i Santa Maria Magdalena (16%) (reviseu el quadre núm. 45). A més, allí on vivien van deixar la seva petjada ja que, a la parròquia de Sant Andreu, fins ben

(128)- J.A. Sales Ausens "La inmigración francesa en Aragón" pp 70-71

(129)- N. Sales "Els segles de la decadència" pp 111-113

(130)- J. Lladonosa, Història de Lleida, vol II, pp 326 i ss

(131)- Sobre la "imparcialitat" de l'administració de la justícia local vegeu T. Ibars La delinqüència a la Lleida..., especialment pp 183-214

entrat el segle XVIII es va mantenir una plaça dita de Comege, que -ja ho hem comentat amb anterioritat- és un dels focus principals de fluxe de francesos cap a la capital de Ponent, i, també, existia un carrer dit "dels gascons" i un altre "dels estrangers" (132). Tals realitats proven que, efectivament, els francesos havien pres carta de veïnatge real a la ciutat i que, en cap dels casos, es van convertir en una colònia "ghetto" aïllada en un racó de la ciutat i allunyada de la participació en els afers comuns.

En conjunt, les realitats de base ens certifiquen, novament, allò de què tot i la utilitat funcional de l'existència d'una certa compartimentació de l'espai urbà, no hi ha proves contundents de què existissin fortes segregacions de classe, professionals o de procedència a la Lleida del cinc-cents (133)

8.4- CONCLUSIONS.

Estructura de classes, treball i geografia urbana son peces indistriablement lligades en el moment de reflexionar sobre l'esdevenidor i les relacions humanes dels individus pertanyents a una concreta formació social, en aquest cas, la de Lleida en els primers anys de la modernitat. Quines són les principals característiques que peculiaritzen els comportaments, les interdependències, els conflictes i les lluites de les gents de la ciutat?. Definir amb precisió tals realitats, davant una penúria documental tan greu com la que ens ocupa, és certament difícil, però

(132)- J. Lladonosa. Las calles y plazas de Lérida..., vol II, pp 96-97

(133)- Cas realment molt diferent seria tot el complex món de i auto-segregació de moriscos i jueus que viuen en els seus propis barris de manera molt clara i diferenciada. La realitat de tal constatació no invalida les valoracions anteriors, des del moment en que és una habitud de residència practicada arreu on s'instal·len i res no té d'específic en el cas lleidatà.

intentarem, amb els materials al nostre abast, donar un primer pas per a treure l'entrellat de les bases socials que donen recolzament al creixement de la població en el decurs d'aquesta llarga centúria. Les vies per assolir tal apropament podien ser molt diverses, però han estat tres els àmbits centrals que han articulat la nostra argumentació. Primer, l'estructura socio-profesional; segon, l'organització del món laboral entre els diferents grups constituents del tot social i, tercer, la interdependència entre els ciutadans i el seu territori a manera de plasmació de dues realitats. D'una banda, la manera com la gent modifica efectivament el seu espai vital en funció de llur adscripció a una classe social concreta i, d'una altra, com aquesta filiació pot condicionar que es visqui en una determinada part de la ciutat abans que en un altra qualsevol. Anem per parts.

Pel que fa al primer dels aspectes, l'estructura socio-profesional de la Lleida del segle XVI resulta profundament similar, en tots els seus trets, a la que serà característica al llarg de tot l'esdevenidor de la modernitat. Estem de ple en una típica mostra de ciutat-rural, antagonisme tan habitual en el conjunt de les societats pre-industrials. Les seves peces constituents presenten profundes similituds amb el que és propi i peculiar de les ciutats de la Catalunya del feudalisme tardà. Trobem, així, en primer lloc, els pes fortament destacat d'unes classes dominants que viuen i aprofiten el cert expandiment econòmic que una època d'estabilitat els hi garanteix. No són noblesa cortesana, però tenen a les seves mans les suficients eines com per marcar vistoses diferències.

Integren aquest grup un petit sector de noblesa de tipus feudal-terratinent, que cerca en la vida a la ciutat una nova "projecció" que els permeti readaptar el paper, fins ara exclusiu, com a senyors de la terra i de la guerra. Aquest grup es troba acompanyat, en les tasques de

govern i gestió de la ciutat, per una diversa munió de "ciudadans", entre els quals destaca el paper dels membres de l'alta administració, juristes, lletrats, metges i algun que altre comerciant, enriquit enmig de l'onada de vitalitat que envaeix de fugissera energia els ritmes econòmics de la potència imperial dels primers Austries

Aquest conjunt de gent no representa molt més que una desena part respecte al conjunt de la societat lleidatana de l'època Cal, però, tenir ineludiblement present el fet que un grup de caràcter tradicionalment "estamental" com és tota l'àmplia diversitat de la població religiosa s'afegeix a aquesta amalgama dominant, tot i la notòria diversitat interna de les seves posicions, tant jeràrquica com pecuniària. És evident que els guardadors de la salut de les ànimes no eren tan abundants com a Castella on la riquesa de les mitres potenciava una sortida honrosa i folgada als qui havien perdut expectatives d'enriquiment, davant les cada cop més evidents precarietats patrimonials d'alguns nobles. Mes, amb tot, no era en absolut una xifra a menystenir la que representaven en el sí de la societat catalana, en general, i lleidatana, en particular. No seria, així, gens exagerat verificar que entre nobles i eclesiàstics, les classes privilegiades de la ciutat estarien finalment composades, aproximadament, per una important cinquena part (20%) sobre el total de la ciutadania, contribuent o no.

Per dessota dels privilegiats es troba la resta dels ciudadans. Dos són els grans grups protagonistes. El primer d'ells és la pagesia. Al llarg de tota l'Edat Moderna, els camperols són el grup preponderant a la ciutat, agents directes de la perpetuació d'unes concretes bases econòmiques que donaran suport a la subsistència del conjunt de la població. Solventats els conflictes baix-medievals, una onada

de certa estabilitat social omple el camp català, justificada no tant per l'alleugeriment de les tensions socials, com per la necessitat urgent de reconstruir la desfeta. Enmig de la recuperació, la població que treballa al camp creix i, en les ciutats on regna l'economia agrària, el seu predomini es fa aclaparador. Tot sembla apuntar a què, de manera gairebé estable, els pagesos ocupen les dues terceres parts de la població activa, és a dir, entre un 50-60% sobre el total.

Juntament a ells, els menestrals. Res no ens indica que, a Lleida, hi hagués cap tipus de tendència per assolir una concreta especialització productiva; però, si que resulta a totes llums evident que ens trobem en l'etapa més esplendent en la història d'aquest grup professional. Els qui es dediquen als oficis mecànics es decanten fonamentalment a cobrir les necessitats del consum des de sectors com el tèxtil, la construcció, l'alimentació, el cuir i el calçat etc. Llurs activitats es troben sempre en l'ambigua frontera que, en les societats pre-industrials, suposa el fet de separar producció de comercialització. Entre menestrals i comerciants, les evidències constatades, al nostre segle i en etapes posteriors, ens fan pensar que la seva quantia es mouria als voltants d'un 20-25%, de manera bastant estable, malgrat les indubtables oscil·lacions conjunturals, que, en èpoques de crisi, propicien l'auge de l'agricultura front la indústria. Amb tot no podem cloure la nostra anàlisi sense constatar que, si bé les proporcions de la seva importància numèrica poden haver quedat clares, res no sabem de les desigualtats internes i els conflictes que podien existir entre "labradors" i jornalers i entre mestres, oficials i aprenents. Aquest és un món totalment fosc per a les nostres capacitats actuals d'anàlisi.

La resta de la societat lleidatana es compon d'un misèrrim sector de serveis diversos, que res té a veure amb les floritures i diversitat del sector terciari a les ciutats castellanes i tot un obscur món de marginalitat, on minories diverses com gitanos, gent de la moreria i negres ajuden a perfilar el caire d'una ciutat, oberta als corrents propis dels nous temps d'expandiment del món conegut i, a la vegada, tancada davant la possibilitat d'integrar una diversitat que és temuda com la nit. El quadre queda així clarament perfilat i a ningú no s'amaga que la panoràmica resulta molt distant a la recerca d'ordre i equilibri habitual en l'art del Renaixement.

El segon dels nostres centres d'atenció ens permet de recordar que aquesta viva complexitat social es posa en moviment en el moment d'atorgar la possibilitat de cercar un lloc al sol als qui arriben a la ciutat, en onades fortes i en fugida de terres inhòspites. La gestió dels afers públics, els llocs de major rellevància social, les professions que impliquen un grau més elevat de cultura, el prestigi i el privilegi queden acaparats pels locals o els de zones molt properes. Contràriament, els oficis més baixos dins el sector camperol o el menestral són els que ocupen els emigrants. Gairebé un 90% (86,24%) del total dels recentment arribats, s'ocupen en aquests dos àmbits principals d'oferta de treball i és, així, fàcil pensar que, molt sovint, la pau social no devia ser cosa fàcil als carrers i places de la ciutat. No hi ha dubte: les migracions cap a la ciutat, a l'Antic Règim, no són altra cosa que respostes urgents a les pulsions de la misèria i, en aquest sentit, l'arribada dels francesos no és més que una perfecta exemplificació d'aquesta realitat.

Encara resta, no obstant, un tercer àmbit de reflexió. Al darrera de l'organització social d'homes i dones, roman silenciós un

escenari imprescindible, un rerafons que observa mut i moldejable les successives petjades que tot aquest moviment va deixant en el seu cos. La ciutat és aquell petit o gran microcosmos que permet encabir tota aquesta diversitat i, algunes vegades, tota aquesta disbauxa. La ciutat creix i evoluciona, unes vegades xucia de l'entorn i altres es debilita fins gairebé perdre el pols. Mes, sigui quina sigui la situació concreta, la urbs no deixa de ser el punt de mira ineludible de les progressives transformacions que es van operant al bell mig del cor del feudalisme arreu d'Europa.

La ciutat de Lleida té el seu espai urbà organitzat en parròquies, la principal de les quals, la que aglomera sempre el major nombre d'habitants és la de Sant Joan (41,3%), seguida per Sant Llorenç (29,9%), Santa Maria Magdalena (15,9%), Sant Andreu (10,2%) i, ja a una important distància, Sant Martí (1,7%), Sant Pere de la Seu (1%) i Sant Antoni o el Barrinou, centre de recent creació i de potencial expandiment. En el decurs del segle XVI, aquestes peces sofreixen canviants evolucions. El nucli principal, certament tendent a la saturació, es dil·luïx cap a les rodalies iniciant un drenatge de gent cap a espais menys plens en les àrees veïnes. A més, l'auge demogràfic comporta una progressiva pujada en el nombre dels habitants en les dues parròquies perifèriques, Sant Martí i Santa Maria Magdalena, proves totes de la manera com l'increment demogràfic obliga a eixamplar les perspectives urbanes. Però, encara hi ha més.

Lleida no és una gran ciutat amb barris superespecialitzats que impliquin una necessària distribució sectorialitzada de la població. Res més lluny de la realitat. Amb tot, les evidències al nostre abast posen de manifest que hi ha certs barris on determinades activitats regnen per sobre de les altres. En el centre neuràlgic de la ciutat, Sant Joan, hom pot

comprovar una revifalla de l'activitat arreu. Les classes dominants s'hi traslladen de forma massiva abandonant els antics habitatges de la zona nord (més del 60% del grup) i, semblantment, artesans, botiguers i firaires persisteixen en la seva tenaç elecció del carrer Major i plaça de Sant Joan com a centres ineludibles de l'activitat mercantil i de tot el complex món dels intercanvis i de la relació entre la producció i el consum. Aquesta especialització del centre -pareguda a allò que els geògrafs urbans van definir, pel cas de les ciutats americanes contemporànies, com el C.B.D. (Central Business District)- es complementa amb una important aglomeració dels camperols a les parròquies de la zona occidental de la ciutat, especialment Sant Llorenç, que són les més properes a les terres d'horta de dins i fora de les muralles de la ciutat. Solament resta, aquí, per matisar que la certa especialització professional dels barris no es correspon amb la hipotètica possibilitat de crear nuclis on els foranis acumulin llur potencial segregació, ja que tots s'imbriquen al conjunt de l'espai urbà de la ciutat de la mateixa manera que ho fan els locals

Revisades les diverses possibilitats que ens ofereix, per entendre la vida ciutadana, la relació entre estructura de classes, treball i geografia urbana, cal, en darrer terme, que ens entremenguem en entendre les motivacions i forces profundes que es troben en la reraguarda de les més vitals relacions humanes i que garanteixen, en bona mesura, l'estabilitat i autoreproducció del grup.

CAPÍTOL 9

EL PES DE LES CONTINUITATS

CAPITOL 9- EL PES DE LES CONTINUTATS.

"...el santo sacramento fue sobre todo una de las piezas más eficaces del mecanismo de salvaguarda y control del ordenamiento social en el universo jerarquizado del Antiguo Régimen "

(I. Aienza)

Accedir a un dels actes troncats de la litúrgia catòlica com és l'administració de sacraments, ens ha donat pauta per a entrar en la intimitat, sovint, amagada de les petites engrunes de la vida familiar. Però, a través del silent i ineludible control que l'església imposa per tal de legitimar els més primaris actes humans, trobem, també, pautades moltes de les normes que han de regir les relacions entre els individus. Hem parlat abastament del control dels pares i la societat, en conjunt, en el moment d'acordar i autoritzar la celebració d'un casament i és que, a través de tal acte, moltes de les peces clau de l'organització social de base podien quedar, si més no, qüestionades. Calia anar amb cura en la tria de l'espòs o esposa. Tal realitat ultrapassa l'entitat dels desitjos individuals i ens posa de ple en una faceta clau de les relacions socials dels homes i les dones de l'Antic Règim.

Parlar de classes socials, de tancaments, de privilegis, de diferenciació, de polítiques de prestigi i dominació, de continuïtats, de marginalitats, etc., implica tant entrar en el gran món de les relacions de producció i treball, com en la certificació de què, de generació en

generació, es consoliden uns determinats vincles entre uns concrets individus que marquen els límits i els sostres d'autoreproducció de les permanències. És, tot plegat, una faceta més de tot allò que en E.P. Thompson va definir com tradició i que nosaltres considerem com el pes de les continuïtats

Però, novament, estem davant dels tradicionals i greus problemes de verificació. Com demostrar que les societats pre-industrials tenen en el seu més profund sí mecanismes sòlidament cohesionats per tal d'ajudar a què les coses es mantinguin estables?. El primer recurs serà la revisió del caràcter de les aliances matrimonials des del mateix moment del casament, a manca d'una segona eina possible de crucial importància: les capitulacions matrimonials. En aquesta línia de treball, dos seran els àmbits de la nostra directa preocupació. D'una banda, cal veure, en la gran escala de la ciutat, de quina manera s'articulen les relacions conjugals entre locals i foranis per tal de copsar el grau d'obertura o tancament dels lleidatans davant els que s'acumulen enmig de la forta onada de nouvinguts i, d'una altra, s'ha d'entrar en el sempre complex món de la recerca d'estabilitat familiar i patrimonial per mitjà d'assegurar-se una certa continuïtat de relacions entre les dues famílies que participen en la creació d'una de nova.

Abans, però, hi ha una qüestió sobre la qual cal fer un breu incís. En els estudis sobre petites comunitats rurals, algunes d'elles tancades en un univers agrícola pobre i llunyà de les grans xarxes de l'intercanvi humà i material, un dels principals entrebancs que poden dificultar les possibilitats dels individus per accedir al matrimoni és el progressiu tancament dels lligams del parentiu. Tal ineludible realitat afecta, en molt diverses mesures, a l'evolució poblacional de tals nuclis,

exigint una massiva emigració dels varons o comportant unes notabilíssimes proporcions de celibat ferenç definitiu, factors que en conjunt repleguen les forces d'expandiment potencials del nucli en qüestió. Bona part de l'emigració des del món rural a la ciutat té aquesta base de justificació primera, seguida de les ineludibles exigències de la recerca d'una més productiva subsistència (1). A la ciutat, aquest problema es dil·lueix força. Constatem, com a primer pas, l'evidència lleidatana.

Pocs, per no dir inexistent, són els estudis sobre els grans nuclis urbans de les Espanyes del segle XVI que facin esment de la presència destacada d'importants impediments, d'acord amb la normativa canònica, que obliguin els ciutadans a demanar dispenses per tal que llur casament es pugui celebrar sense transgredir cap de les normes que l'església imposava per a donar el seu vist i plau davant una unió (2). La ciutat és un món obert on les possibilitats d'acció del cònjuge es multipliquen, permetent evadir el pes del complex món dels lligams de parentiu i de sang (3). El cas de Lleida és, en aquest sentit, emblemàtic ja que, en el decurs del segle, són molt escassos els casaments que han

(1)- " es fácil comprender que en esas poblaciones que rondan el centenar de habitantes las posibilidades de elección de cónyuge resultarían bastante pocas podían verse afectadas por desequilibrios entre individuos de uno y otro sexo y además hay que tener en cuenta que el teórico círculo matrimonial no incluía a todos los jóvenes solteros de una población las desigualdades sociales y la densidad de los vínculos de parentesco lo restringían bastante " P. Pla Alberola, "Las migraciones en el crecimiento del sur del Reino de Valencia durante el siglo XVIII" a F. Chacón (ed.) Familias y sociedad en el Mediterráneo ... p. 179

(2)- Per a una revisió de la definició i implicacions i pautes del Dret Canònic per tal de garantir i evitar que no es produïssin alteracions en la recta trajectòria familiar vegeu X. Roigé i Ventura, Curs domèstic, matrimoni i herència al Priorat (S. XIX-XX) tesi doctoral inèdita. Lleida, Universitat de Barcelona 1988. Estudi General de Lleida, vol. I pp. 313-316

(3)- On més perillós podia esdevenir el conjunt d'entrebanca imposats pels lligams de sang era en el si de la comunitat aristocràtica, precisada, de manera gairebé obligada, a practicar enllaços entre iguals per no perdre la puresa de la posició social de la família respecte a les altres cases. Els mateixos nobles eren prou conscients dels perills que tal tancament comportava ja que havia propiciat la desaparició d'alguns linatges i es reflectia de manera emblemàtica en la progressiva degeneració física i mental dels successius monarques de la dinastia dels Austries. Sobre totes aquestes qüestions vegeu I. Atienza, "Aunque fuese con una negra si S. M. así lo desea sobre la autoridad real, el amor y los hábitos matrimoniales" p. 34 i, del mateix autor, vegeu també, "Paterfamilias, señor y patrón: económica, clientelismo y patronato en el Antiguo Régimen" a R. Pastor (comp.), Relaciones de poder, producción y parentesco en la Edad Media y Moderna. Aproximación a su estudio, Madrid, 1990, pp. 411-458

precisat de la concessió de dispensa per tal de poder-los administrar. Solament sis parelles la demanen, de dues d'elles no coneixem el grau i, de les altres, dues són de tercer grau i la resta de quart (4). Tal migra el nombre de conflictes per causa de vincles de parentiu en la celebració de casaments, ens porta a negligir, ja d'entrada, un dels components essencials dels comportaments que, genèricament, es defineixen com endogàmics. Mes això, encara no ens ha posat el camí més planer perquè, com diu M.A. Hernández Bermejo, els lligams familiars no són precisament la clau de volta per a entendre tot aquest complex món de relacions, que, en realitat, tenen molt més a veure amb el llast de la continuïtat socio-professional, és a dir, amb l'estructura de classes (5). Analtzem ja, tot seguit, quines són les realitats lleidatanes des de les dues vessants d'anàlisi abans apuntades

(4)- La primera l'atorga el vicari general el 25 de novembre de 1547 a Andreu Biscarrí i la vidua Barbara Manner, la segona, l'11 d'Abril de 1554 a Francesc Despes (senyor) que es casa amb una parenta en quart grau Isabel Despes la tercera, el 4 de març de 1559 a Joan Alzedar (daguer) i Dolcina Joana Soldevila per consanguinitat en quart grau, la quarta, el 3 de novembre de 1559 a Martí Joan Fores (teixidor) i Francina Cima de tercer grau, la cinquena, el 28 de març de 1560, a Miquel Angeli (canterer) i Maria Joana Fierro per afinitat, i, la sisena, el 10 d'octubre de 1561 a Antoni Serveró i Revés de Vilanova de Sigens i la vidua Ana Pallarés en tercer grau de consanguinitat. Resulta curiós, si més no, que dues de les dispenses s'atorguin a vídues i una a un dels membres de la petita noblesa lleidatana. Com després veurem els motius no queden gens encoberts A.C.L., Llibres Sagramentals, Casaments de 1547 a 1565, Reg 19

(5)- M.A. Hernández Bermejo, La familia extremeña en los Tiempos Modernos, Badajoz, 1990 p 121

9.1- UN MERCAT MATRIMONIAL OBERT?

"...debe considerarse por vecino el que se casa con muger natural de estos Reynos y habita domiciliado en ella..."

(Novísima Recopilación)

"...el que lejos va a casar va engañado o va a engañar .."

(refranj leonès)

El principal component dels comportaments pròpiament endogàmics té a veure amb la manera com la gent que, de veu antuvi, viu en un lloc es fa capaç d'assimilar els qui venen de fora a través d'una de les maneres públicament més vistoses com és la possibilitat de contreure matrimoni amb els qui arriben de les rodalies o, àdhuc, de més lluny. És, en aquest sentit, que considerar les ciutats com a mercats matrimonials oberts és una de les possibles vies per a entendre alguns dels factors externs que juguen en els processos d'auge o decadència de qualsevol agrupament humà. L. Henry va ser un dels primers en proposar tal terme i J. de Vries un dels qui més abastament ha plantejat el seu paper crucial en la configuració de les jerarquies urbanes en el procés de trànsit del feudalisme al capitalisme (6).

Moltes vegades, en el decurs de la nostra exposició, hem fet referència a la destacada presència d'una actitud col·lectiva entre les

(6)- Diu L. Henry " the operation of marriage market is extremely complex. It is never confined to a single village. complications are introduced even in the simplest case where movements of marriageable men and women are confined only to neighbouring villages. The choices open to marriageable population render the situation more complex. As men tend to marry at a later age than women, the latter are at greater risk of not finding a partner, if they were to confine their choice to bachelors. However their disadvantage is more than compensated for by the remarriage of widowers, which is more common than that of widows. Two factors are important in this respect: differences between the sexes in age at the first marriage and the frequency of remarriage. all this is complicated by the migrations." L. Henry, "The operation of the marriage market" a J. Dúpequier i altres, Marriage and remarriage in populations, vol. I, pp. 191-196 i, també l'obra anteriorment citada de J. de Vries sobre La urbanización de Europa, pp. 227-322

gents de les societats pre-capitalistes que provoca un refús directe sobre qualsevol factor que vingui de fora i que sigui alié a la manera de viure de la comunitat. És la por en una de les seves múltiples facetes (7). Aquest sentiment és el que es troba en la base de què la gran majoria dels investigadors hagin pogut copsar elevats nivells d'endogàmia en la gran majoria de les comunitats estudiades, en especial en les més tancades, ruralitzades i, sobretot, amb un teixit social més tradicional. No és el mateix certificar l'evidència de les terres extremeñes (8), de les planures lleoneses (9), de les valls de la muntanya navarresa (10) o dels més petits nuclis rurals catalans (11), per posar alguns exemples puntuals, que palesar les realitats de les ciutats, grans o mitjanes, com Barcelona,

(7)- Obra de referència clàssica al respecte és la de J. Delumeau, La peur en Occident XIV-XVIII siècles, Paris, 1978 i, per a una revisió sintètica dels problemes fonamentals "Los miedos de Occidente" Debats, num 8 1984 pp 44-68

(8)- I Testón parla de la profunditat de l'arrelament dels comportaments endogàmics a terres extremeñes en les reves dues principals vessants, la familiar i la geogràfica. Metixa les evidents diferències arreu del territori que, en base als imperatius econòmics, els dil·luixen en les zones més extremadament pobres i, en contraposició, en les més avançades, com són les ciutats i certifica el protagonisme, gairebé absolut, dels homes en les pràctiques exogàmiques és a dir en la sortida a cercar dona en altres ciutats. És allò que havíem parlat amb anterioritat del pes de la societat senyorial i de la potència de la necessitat d'emigrar. Vegeu supra apartat 2.4 i i Testón, Amor, sexo y matrimonio pp 108-116. Per a més referències M.A. Hernández Bermejo, La familia extremeña, pp 115-123, A. Rodríguez Sánchez, "Las cartas de dote en Extremadura", A.S.J.M.H.A. La documentación notarial y la historia, vol. I, Santiago de Compostela, 1984 pp 165-176, i M. Rodríguez Cancho, La villa de Cáceres, pp 206-207

(9)- L.M. Rubio Pérez constata que a la localitat de San Román la proporció de casaments endogàmics es troba propera al 65-70% i a Destriana entre un 86-90%, contràriament al fet que, en qualsevol dels diferents exemples rurals, les proporcions de l'exogàmia no ultrapassen nivells entre un 0,5-1% i 2-3%. Les xifres, novament, s'expliquen soles. Vegeu La Bañeza y su tierra pp 125-128

(10)- En un nucli isolat i muntanyenc, com és la vall de Baztán, es pot constatar que l'única mobilitat efectiva és la que desplaça els nois, a causa de la major tendència de les noies a romandre en el lloc de naixement i a celebrar els esponsos en llur parròquia d'origen. Solament un 3% de les dones són d'origen exterior i, sempre, hi ha més d'un 70% d'esposes locals entre totes les inscripcions de matrimoni amb procedència inscrita dels esposos (A. Arzcun Cela, Economía y sociedad en un valle pirenaico, pp 160-161). En contraposició, el simple fet de baixar a terres més accessibles i millor interconnectades amb altres centres urbans posa de manifest una més clara obertura davant la possibilitat de ser un nucli d'arribada d'emigrants que es barregen amb els locals a través de l'accés al matrimoni (A. García-Sanz Marcotegui, Demografía y sociedad de la Barranca de Navarra, pp. 265-266)

(11)- Les referències que tenim per Catalunya se situen cronològicament al XVIII, amb tot ens serveixen per a reflectir tendències de comportament tradicionals. R. García Cárcel ho sintetitza: "Durant el segle XVIII, i sobretot dins els àmbits rurals, es fa més palesa l'endogàmia, malgrat que mai no fou absolutament dominant. A Banyoles, al segle XVIII, un 40% dels matrimonis se celebren amb els dos consorts banyolencs. A Vilopriu (.) un 23% (.) El més freqüent fou el matrimoni mixt (74%)." ("La recerca sobre la família catalana", pp. 50-51)

Madrid, Santiago, Sevilla, Múrcia, Cartagena, Jaén, Màlaga, Barbastre i, així, fins a la societat (12).

En les primeres, els marges d'apertura són mínims i, de produir-se, es troben fortament restringits a gents vingudes de l'espai proper i conegut, cosa que permet mantenir, amb força aferrissada, les maneres de viure tradicionals. A les segones, la vitalitat dels intercanvis humans i materials desdibuixa les fronteres entre locals i foranis i, per aquest motiu, la imatge d'un mercat no és gens desencertada a l'hora d'interpretar la manera com l'amalgama humana que pul·lula en l'interior de les muralles s'integra, s'interrelaciona i crea, posteriorment, nous agrupaments familiars. Per tant, en realitat, el que estem certificant és, en primer lloc, que la possibilitat de tipificar les característiques dels comportaments dits endogàmics o exogàmics ens permet d'avançar en el coneixement de les relacions econòmiques i humanes de cada localitat concreta amb el seu entorn, proper i/o llunyà (13) i, en segon lloc, que aquestes relacions, a la llarga, ens faciliten el poder copsar els diversos nivells d'autarquia i tancament, de manera paral·lela a les exigències que determinats imperatius socio-econòmics imposen en afavorir sortides

(12)- Vegeu per a certificar les diferents evidències urbanes citades J.S. Amelang La formación de una clase dirigente, pp 63-80 M.F. Carbajo Iala, La población de la villa de Madrid, pp 118-124 M.C. Burgo López 'Niveles sociales y relaciones matrimoniales en Santiago y su comarca (1640-1750) a través de las escrituras de dote' A.S.J.M.H.A. p 183 F. Morales Padron, Historia de Sevilla, pp 59-66 i J.I. Carmona García, Una aportación a la demografía de Sevilla, pp 132-139 F. Chacón, Murcia en la centuria, pp 138-141 R. Torres Sánchez, J.J. Sánchez Baena i C.M. Chain Navarro, "Los movimientos migratorios en Cartagena durante el siglo XVIII a través del análisis informático" a F. Chacón (ed.) Familia y sociedad en el Mediterráneo..., pp 234-240, L. Coronas Tejada, "La inmigración francesa en las ciudades de Jaén y Ubeda", pp 38-40, M.B. Villar García, "Influencias de las migraciones sobre las relaciones familiares. El caso de Màlaga en el siglo XVIII" a F. Chacón (ed.), Familia y sociedad en el Mediterráneo, pp 150-156 J.A. Salas Ausens La población de Barbastro..., pp 253-258. Podeu trobar altres referències de caire més general a obres com les de J. Meyer, "Quelques vues sur l'histoire des villes a l'époque moderne", Annales E.S.C., 1974 pp 1-564 i es

(13)- Tal és l'opinió explicitada per A. García-Sanz Marcotegui amb qui som absolutament coincidents (vegeu Demografía i sociedad de la Barranta de Navarra..., p. 264)

obligades a precarietats ineludibles, front a potents atractius d'expectatives vitals millors (14).

Aquesta realitat social i humana té vies possibles per a ser avaluada i, malgrat que el recurs a la quantificació no sempre és la millor de les eines per a interpretar una realitat social concreta, sempre és una via eficaç per a entrar en la interpretació de fenòmens de difícil valoració qualitativa. En aquest sentit, ponderar els nivells d'endogàmia i/o exogàmia, en una localitat concreta, es pot establir en termes proporcionals, en funció de les dades aportades pels registres de casaments, en deixar constància de la procedència de cada un dels esposos en el moment de contreure matrimoni a la ciutat. Així, del total de 4.356 casaments que se celebren a Lleida, durant la segona meitat del segle XVI, és evident que en ells hi participen 8 712 homes i dones en total (reviseu les quanties resumides en el quadre núm 46) De tots ells, el total de nouvinguts a la ciutat és de 2 057 homes i 1.137 dones, de la suma total dels quals en cal eliminar 256 que es casen entre ells. Sobre la base d'aquests 2.938 individus foranis que es casen a Lleida, es desprèn que la taxa general d'exogàmia és de 33,7% mentre que la taxa general d'endogàmia és de 66,3% (15)

(14)- Ambdues possibilitats de valoració són comentades per M. Rodríguez Cancho qui explica que " el mecanismo de la exogamia obedece fundamentalmente a factores socioeconómicos que la condicionan y favorecen y, por otra parte, la endogamia sirve de indicador de la autarquía ". Vegeu M. Rodríguez Cancho La villa de Cáceres, p. 206, citant conclusions aportades per E. Todd, "Mobilité géographique et cycle de vie en Artois et en Toisane au XVIIIe siècle", Annales E.S.C., 4, 1975, pp. 738-739; per L. Granelli Benini, Introduzione alla demografia storica, Florencia, 1974, p. 39; i per A. Rodríguez Sánchez, Cáceres. Población y comportamientos, p. 206.

(15)- La taxa general d'exogàmia ha estat calculada seguint la proposta de M. Garden, Lyon et les lyonnais, p. 105; i s'obté a partir del quocient entre el total dels homes i dones emigrants que es casen a Lleida (3 194), excepció feta dels que es casen entre ells (256), i el conjunt total de la població que es casa (8 712), resultat que cal multiplicar per cent. La taxa general d'endogàmia prové de la diferència de l'anterior valor respecte a cent.

No cal ser un agut observador en el moment de copsar que, evidentment, les continuïtats pesen i que la gran majoria de la gent es decanta per emparellar-se amb els qui pertanyen al món conegut, tanmateix aquí cal introduir un matis. Lleida és una ciutat fortament ruralitzada que podria d'entrada semblar força pareguda a les realitats d'altres àmbits amb característiques socio-econòmiques similars. M. Rodríguez Cancho calcula -és l'únic autor d'entre les monografies al nostre abast que aporta aquesta dada- que, per Càceres al segle XVIII, tal taxa se situa en unes proporcions de 13,41% per l'endogàmia i un 86,59% per l'exogàmia, cosa que considera, encertadament, prova i evidència d'una escassa mobilitat geogràfica i, a la vegada, d'un elevat grau d'autarquia (16). Tals valoracions són, àdhuc, coincidents amb el que palesa l'estudi d'aquests comportaments per sexes.

Els lleidatans es casen, preferentment, amb noies de la ciutat, mentre que les lleidatanes resten més receptives a maridar-se amb un cònjuge forani, principalment, a causa de la seva menor mobilitat front a la significativa bellugadissa masculina (17). Així les coses, la taxa d'exogàmia masculina es pot calcular en un 10,24% (18), mentre que la femenina és significativament més elevada i es pot xifrar en un 31,36% (19). Si els termes de comparació els fixem, novament, amb l'anteriorment al·ludida realitat extremenya les diferències segueixen éssent notables, ja

(16)- M. Rodríguez Cancho, La villa de Cáceres, p. 207

(17)- Reviseu, en aquest sentit, les matisacions que al respecte aporta sobre les preferències dels varons per triar esposa entre les noies de la mateixa ciutat, emprant l'exemple d'Amsterdam, mentre que les locals obren molt més llurs expectatives conjugals als foranis. Aspectes tots plegats que, com ja hem comentat en planes precedents, afecten directament a les edats d'accés al matrimoni i a la dimensió final de la família. J. de Vries a La urbanización de Europa..., pp. 241-249

(18)- La taxa d'exogàmia masculina es calcula a través del quocient entre les 446 dones immigrants que es casen amb homes de Lleida i el total dels matrimonis que se celebren en el període estudiat, multiplicat per cent.

(19)- La taxa d'exogàmia femenina es calcula a través del quocient entre els 1.366 homes immigrants que es casen amb dones de Lleida i el total dels matrimonis que se celebren en el període estudiat, multiplicat per cent.

que la primera es quantificava allí en un 8,8% i la segona en un 17,93% (20).

La realitat lleidatana, no hi ha dubte, és a totes llums dissemblant. El mercat matrimonial de la ciutat no és un espai obert a intercanvis humans on la pluralitat sigui la norma, però, es fa evident que, comparativament, amb el cas extremeny ens està posant sobre la taula uns nivells d'obertura molt més notables. I és que no es pot oblidar la potència que, en el decurs del segle, té l'allau de nouvinguts que venen a la ciutat, primer, a la recerca de treball i, segon, un cop situats, esperant la possibilitat de poder crear una família estable. R. García Cárcel recordava que l'endogàmia en el món rural català no va arribar a ser mai la norma i J.S. Amelang certificava l'obertura evident de la capital Barcelona; semblantment, Lleida és una peça més d'aquesta societat oberta a l'intercanvi, tot i el last ineludible que la cosmovisió i "modus vivendi" agraris imposen, fet ratificat per la certa moderació de les proporcions de l'exogàmia.

Una anàlisi més minuciosa dels emparellaments en funció de la procedència geogràfica ens ajudarà a matisar amb més precisió aquest ampli conjunt d'evidències. En revisar el quadre núm. 46, podem entrar amb més profunditat en la manera com es fixen les aliances matrimonials entre locals i foranis. Destaquem-ne alguns trets. En primer lloc, com es pot esperar, els grans protagonistes en el conjunt dels casaments són els nois i noies de la ciutat que, en conjunt, acaparen gairebé la meitat dels enllaços: un 42,5%, proporció que està per sobre de la quantia hipotètica esperada. La resta dels emparellaments es fan a través de les altres múltiples possibles combinacions, tot i que es poden

(20)- M. Rodríguez Cancho, La villa de Cáceres... p. 207

comprovar algunes pautes, que tenen una significació prou estable com per a ser remarcada i que elimina gairebé l'element atzarós en la tria d'espós o esposa. Així, s'ha d'assenyalar la diferent significació dels comportaments masculins front els femenins.

Parlem dels locals en primer terme. Els nois de la ciutat tenen una participació molt més reduïda que les noies en el mercat matrimonial: un 52,8% front un 73,9%. Tal realitat certifica allo de què les dones tenen una molt major tendència a romandre estables en el seu lloc de naixença, mentre que la capacitat de sortida a l'exterior dels homes és molt més àmplia. Així, solament un 10,3% dels lleidatans es casen amb noies de fora (un 5,1% amb les de la resta de la província, un 0,8% amb noies catalanes, un 3,2% amb aragoneses i un migrat 0,5% amb franceses, per citar solament els més significatius). Contràriament, les lleidatanes amplien molt més llur ventall de tria: un 11,8% es casen amb nois vinguts de la resta de la província, un 3,4% amb catalans, un 4,8% amb aragonesos, un 4,3% amb peninsulars i un 9,3% amb francesos. En qualsevol dels casos, tant pel que fa a un i altre sexe, els nivells d'apertura no són la tònica dominant. Es pot comprovar la seva existència, però no són precisament la pauta dominant en el funcionament del mercat matrimonial de la ciutat, tot i que resulten molt més destacats del que hom podia esperar. Aquella taxa d'endogàmia propera al 70% que abans hem calculat ja ens havia avisat al respecte.

Per tant, caldrà cercar la manera com s'articulen la resta de les relacions i, aquí, és on cal començar a parlar certament de la definició del mercat. Solament, un total de 256 parelles comparteixen idèntica procedència geogràfica, la qual cosa no és més que un 5,9% del total dels casaments, que unida al 42,5% dels emparellaments entre els

locals, abans esmentats, ens situa les proporcions reals i efectives de l'endogàmia per procedència geogràfica als voltants de la meitat del conjunt dels casaments (48,4%). La resta omplen d'una sorprenent originalitat el conjunt dels esposoris que se celebren a la ciutat. Lleida es convertia, així, en un nucli on la gent recentment arribada podia establir les bases d'una nova vida professional i, a la vegada, familiar, sense cap tipus de problema per enfrontar-se a gent que, vinguda de molt diverses procedències, podien ser l'encarnació de la por al que no es coneix, cosa que els qui pul lulen pel recinte emmurallat s'entesten a ignorar

Si hom mira amb deteniment les parelles que s'escampen entre la rigidesa dels emmarcaments que delimita el quadre núm 46, es podrà trobar amb elements força significatius. Valencianes, tarragonines, araneses, navarreses i franceses casades amb aragonesos, andalusses amb lleidatans o valencians, italianes amb lleidatans; castellaness amb andalusos, gironins i valencians, basques amb francesos i tarragonins; franceses amb mallorquins, tarragonins i andalusos; mallorquines amb francesos; aragoneses amb catalans, andalussos, castellans i, sobretot, francesos i així, fins a la feixuga enumeració exhaustiva d'un poti-poti de gents diverses que es barregen en una curiosa amalgama, que es trobarà en la base de la vitalitat i energia del, certament verificat, expandiment poblacional de la Lleida del cinc-cents.